SACRA SOLLEMNIA

QUIBUS

GYMNASIUM REGIUM CATHOLICUM

CULMENSE

A GUILELMO I BORUSSORUM REGE AUGUSTISSIMO

EXTRUCTUM

D. X. MENSIS JULII A. MDCCCLXVI.

INAUGURABITUR

PIE CELEBRANDA

INDICIT

RECTOR ET COLLEGIUM MAGISTRORUM.

INEST JOSEPHI HAEGELII
DE PRONOMINE IPSE CUM PRONOMINIBUS PERSONALIBUS IUNCTO
QUAESTIO GRAMMATICA.

GEDANI
FORMIS H. F. BOENIGII.
MDCCCLXVI.

Q. B. F. F. F. S.

Res humanae a numine divino mirum in modum reguntur, ut, quae inter se pugnare videantur, tristissima et laetissima quaeque eodem tempore fiant. Cum enim quicunque in Borussia arma ferre possunt fines patriae ab hostium impetu fortiter defendant, nobis strepitu armorum non turbatis ut exerceamus pacis artes contingit. Neque vero aliud agimus quam illi iuvenes fortissimi, qui gladiis se cinxerunt; id unum enim omnes persequimur, ut posterorum saluti prospicientes gloriam patriae augeamus. Quare eum diem, quo novam litterarum sedem inaugurabimus, sacris publicis esse celebrandum existimamus. Multae profecto sunt causae, cur pia vota faciamus quantisque fruamur beneficiis intelligere nos religiose testemur. Primum grato pioque animo recordamur a Deo Optimo Maximo cum universam Borussorum rempublicam ita esse amplificatam, ut non modo earum rerum, quae ad victum cultumque pertinent, copia cives abundent, sed etiam litterarum bonarumque artium studia communi omnium prosperitate adiuta laetissime floreant, tum praecipue Culmensium scholam tanta cepisse incrementa, ut, quibus adhuc continebatur palaestrae angustiis, iis in dies auctus discipulorum numerus capi iam non possit. Tum summa cum reverentia suspicimus Guilelmum I, regem augustissimum, dilectissimum, qui gymnasio nostro, quod a patre conditum tanquam cara hereditas ei advenerat, vere regia munificentia sedem exstrui voluit splendidissimam, quae et huic oppido ornamento esset et iuventuti Borussiae saluti. Neque immemores sumus quantum debeamus viris clarissimis, qui, quod rex noster benevole iusserat, strenue

atque summa arte perficiendum curaverunt, ut de posteris pariter atque de aequalibus optime meruisse videantur. Sed ut novam patriam qui petunt, ex ea, in qua nati sunt, terra cum lacrimis proficiscuntur, cum quae assecuti sint sciant, quid in illa futurum sit nesciant, sic a tectis hospitalibus, in quibus sextum scholae nostrae lustrum condimus, discessuri praeteritorum temporum dulcissimo retinemur desiderio. Quare, priusquam domum illam et propter iucundam consuetudinem et propter ea, quae in umbra eius praeclare gesta sunt, carissimam relinquamus, non possumus non gratias agere Senatui huius urbis amplissimo, quod nascentem scholam liberali hospitio accepit, efflorescentem studio suo prosecutus est. Quod autem in angusto domicilio nobis propositum fuit, ut adolescentium animos cum institutione tum exemplo ad optima et pulcherrima quaeque colenda incenderemus, id eo magis decebit, cum ipsa Musarum aedis magnificentia inflammabimur. At mortales, quamvis cupiant, nihil perficiunt, nisi a divino numine adiuvantur. Quare Deum Optimum Maximum precamur, ut quo adhuc tam docentium quam discentium studia tutatus est praesidio, postero tempore adiuvet, ut fructus ferant et regi iucundos et patriae utilissimos. Sacris igitur die decimo mensis Julii celebrandis ut interesse nostrisque votis sua vota adiungere velint, Viros Excellentissimos, Illustrissimos, qui Borussorum publicae institutioni praesunt, Episcopum Culmensem Illustrissimum, Reverendissimum, sacerdotes admodum reverendos, magistratus et publicos et urbanos amplissimos, omnes denique, qui iuventutis nostrae litterarum studiis favent, ea, qua par est, observantia rogamus invitamus.

CULMAE ID. IUN. MDCCCLXVI.

DE PRONOMINE IPSE CUM PRONOMINIBUS PERSONALIBUS IUNCTO.

Non eram nescius, cum, quae viri doctissimi de pronomine *ipse* cum pronominibus personalibus iuncto disputassent, ea retractare instituerem, fore ut aliis acta agere viderer, aliis rem suscipere explanandam, quae nunquam absolvi posset. Nam nullus fere grammaticae Latinae locus est, qui, quamvis mentes grammaticorum agitaverit, sit obscurior relictus, ut, qui in eo explicando laboraverunt, non tam vera quam opinabilia excogitasse videantur. Neque satis exploratum est, quae sit vis et potestas pronominis *ipse*, neque magis constat, ubi *ipse* ad subiectum enunciati accommodetur, ubi congruat cum obiecto. Qui iuvenum causa huius pronominis usum exposuerunt, docent logicam rationem secuti, *ipse* nominativo casu poni ad efferendum subiectum, casu obliquo ad obiectum alii cuilibet rei opponendum. Sed tamen paene omnes fatentur hoc praeceptum tantum abesse, ut omnibus locis conveniat, ut nonnulli ei maxime sint contrarii, quippe quibus Cicero *ipse* ad subiectum retulerit, cum ad obiectum referre debuerit. Si igitur grammatici illi vera traderent, et in cogitando et in scribendo parum sibi constitisse Cicero putandus esset. Quod cum mihi de summo Latine scribendi artifice persuadere non possem, plurimos Ciceronis libros perlegi eo consilio, ut, quid de vera eius loquendi consuetudine statuendum esset, invenirem. Nam quod plurimis locis scriptum esse codicum auctoritate confirmatur, ex eo poterit tanquam ex norma quadam de reliquis locis iudicari, qui aut communi dicendi usui repugnare aut interpretum temeritate corrupti videantur. Quod autem Haasius[1]) monet huius rei diiudicandae unam spem in libris manu scriptis esse positam, dubito, num probari

[1]) ad Reisigii „Vorlesungen über lat. Sprachwissenschaft not. 370."

possit, cum etiam in optimis Tullianorum operum codicibus aperta menda insint[2]), ut, quid vere Cicero scripserit, nisi coniiciendo assequi non possis. Ut alios multos locos omittam, exempli causa affero Tuscul. I. 23, 54. „Nam haec est propria natura animi atque vis: quae si est una ex omnibus, quae *se ipsa* semper moveat neque nata certe est, et aeterna est“. Pro vulgato *se ipsam*, quod, quamquam praestantissimis codd. Gudiano, Regio, Bruxellensi defenditur, a sententia pariter atque a consuetudine Ciceronis alienum est, Bentleius correxit *se ipsa;* eumque recte secutos esse Orellium, Baiterum, Kuehnerum, Klotzium confirmat Wesenbergius, qui, quod in archetypo fuit *ipsam*, ex antiquiore illa ipsa scriptura (*seipsamovet*) ortum esse acutissime coniecit. Apparet igitur usum dicendi, quem vocant, plurimum valere ad fidem codicum recte aestimandam, hunc ipsum usum autem constituendum esse iis locis, de quorum scriptura omnes consentiant codices, diligenter colligendis atque ponderandis. Quod eo facilius assequemur, si, quae sit natura et vis pronominis *ipse*, definiverimus. Sed antequam meam de hac re sententiam proferam, partim refutanda, partim corrigenda sunt, quae doctissimi quidam viri falsa disputaverunt, ne aut nobis ipsis satisfecisse, aut, qua sunt auctoritate, vera docuisse aliis videantur.

Atque primum quidem de iis exponam, qui vim pronominis parum perspexerunt. Schellerus in Observ. p. 27.[3]) scriptores veteres opinatur „promiscue“ usos esse nominativo et obliquis casibus pronominis *ipse*, ergo nullo facto discrimine[4]). Non vereor, ne vir doctus voluerit omnes scriptores Latinos negligentiae vel inopiae acuminis arguere, cum eos nihil curasse putaverit, num pronomen illud ad nominativum an ad obiectum referrent; arbitror potius eum librorum inconstantia falsum esse, ut socordiam et errores librariorum in scriptores transferret. Sed revera, etsi nolit, accusat negligentiae, quem nullam vim verbis tribuere dicit. Omnes bonos autem scriptores, praecipue Ciceronem, quem maxime specto, ab eiusmodi vitio abhorrere cum satis notum sit, tum maxime ex iis, quae infra disputabuntur, elucebit. Aliquam certe, nescio quam, vim pronomini vindicat Dukerus ad Flori III. 18, 7., cum „pronomen

---

[2]) cf. Bremium ad Cic. de Fato c. 11. haec annotantem: „Dukerus a mss. standum esse censet, quibus profecto in hac re nihil est inconstantius“. et quae Madvigius de cod. Erlangensi, Kuehnerus de cod. Regio, Fr. Ellendtius de codd. librorum de Oratore scriptorum iudicaverunt.

[3]) Libellum inspicere mihi non licuit, fide nitor Bremii, qui in annot. ad Cic. de Fato c. 11. sententiam Schelleri commemorat.

[4]) Item Cortius ad Cic. ad Famil. III. 7. nullam vim tribuit pronomini *ipse*.

ipse aliis pronominibus additum plerumque in alio casu et fere nominativo poni" dicat. Putat igitur nominativum reliquis casibus praeferri; num iusta et probabili ratione, non dicit. Neque minus errat Graevius, cum ad Justin. XII, 8. scribit „Ciceronem aliosque optimos scriptores pronomen *ipse* aliis pronominibus additum semper in nominativo ponere; sed vulgus utrumque pronomen eodem casu ponere"; et rursus ad Cic. de Offic. III. 15. „eos, qui ita loquantur, corrupte loqui".[5]) Nam primum verum non est Ciceronem semper nominativo pronominis *ipse* uti, tum pluribus locis nominativus invenitur quam alius casus, non quo nominativus scriptoribus omnium maxime placuerit, sed quod hominum ratio cogitandi ita fert, ut subiectum enunciati saepius quam obiectum aliis rebus opponatur.

Accuratius de hac re quaesivit et probabiliora proposuit Bremius ad Cic. de Fato c. 11. Quamquam, ut plerique, existimat nihil tam certum statui posse, quod omnibus locis conveniat, tamen affirmat haec: „Illud quidem, ait, in dubium vocari nequit, quin, si qua sit oppositio, *ipse* ad alterum pronomen referatur.[6]) Hoc tamen genus multas habet cautiones. Nam aut oppositio latentior est, quae nonnisi sententiarum serie penitus perspecta intelligi possit, aut videtur aliqua oppositio adesse, quae vel nulla vel absurda est". In hac disputatione vera et falsa mixta sunt. Concedimus pronomine *ipse* alteri pronomini adiuncto oppositionem indicari, sed ita tamen, ut non solum in casibus obliquis, uti Bremio videtur, sed etiam in nominativo pronominis opponendi vis quaedam insit. Quae autem ille duo oppositionis illius genera esse vult, ea non recte finxit. Nam quamquam nonnullis locis oppositio, ut viri clarissimi verbis utar, latentior est, quae nisi sententiarum serie satis perspecta intelligi non possit, tamen ullum locum inveniri nego, quo vel nulla vel absurda sit oppositio. Immo vero oratio solet esse ita conformata, ut id, quod opponitur pronomini, aut certis verbis exprimatur, aut luculente indicetur vel praegressis vel sequentibus, aut interdum, etiamsi ab aliarum sententiarum nexu disiuncta sit, ex ea sententia, cui adiunctum est pronomen, facillime intelligi possit. Velut Cic. de Finib. I. 15. „Multi parentes, multi amicos, non nulli patriam, plerique autem *se ipsos* penitus perdiderunt" ubi *se ipsos*

[5]) Idem sensit Ruddimannus p. 56. adn. 32. „Ipse cum pronominibus ego, tu, sui coniunctum apud optimos quosque scriptores nominandi casu construitur, etsi quod pronomen praecesserat alio quocunque casu fuerit positum."

[6]) Idem docet Ernestius in Clav. Ciceron. s. v. *ipse:* „Existimo in oppositionibus requiri obliquum casum, in ceteris rectum."

vocibus *parentes*, *amicos*, *patriam* opponitur. Cum autem apud Ciceronem de Orat. III. 12, 47. Crassus Sulpicio haec respondet: „Ergo ista, quae habes a me, non reprehendo, ne *me ipsum* irrideam", elucet e Sulpicii verbis, quae antecedunt, Crassum se opponere Sulpicio, qui nihil Crassi nisi supplosionem pedis et pauca quaedam verba et aliquem motum imitatus sit. Atque ut tertium addam locum, quem ad intelligendum neque praegressis verbis neque sequentibus opus sit, de Finib. III. 18. „*Se ipsos* omnes natura diligunt", quis est qui non videat *se ipsos* opponi ceteris omnibus hominibus. Quae vero de nominativo pronominis *ipse* ad verbum relato copiose disseruit Bremius, quamvis vera per se sint, et utilia ad multos locos interpretandos, non efficiunt id, quod vult, ut huius structurae propriam vim perspicias. Nam *ipse* nominativus potest idem significare quod *sua sponte*, *propriis viribus*, similia, etiamsi obiectum verbi non pronomine personali, sed alio vocabulo exprimatur. Neque satis fecit, quod quinque significationis genera disiunxit, quid commune esset eorum, non docuit.

Quare rectius Gernhardus ad Cic. de Offic. I. 38, 137. ea omnia eo revocat, „ut, si quod sit subiecti oppositum, pronomen *ipse* ad verbum accommodetur". Attamen non debuit addere, „aut si agentis ratio magis spectanda et efferenda, quam eius, in quem actio vertitur", cum subiectum huius generis enunciatorum non alia res sit atque obiectum, et in eadem sententia non subiectum obiecto opponatur, sed aut subiectum alii subiecto, aut obiectum alii obiecto. Quam ob rem valde miror Fr. Wagnerum[7]) hoc Gernhardi praecepto usum esse ad suam disputationem confirmandam. Quod Gernhardus de subiecti oppositione brevissime docuerat, id Beierus, ut perspicuitati consuleret, subtiliter explicavit ad Cic. de Offic. I. 32, 115. his verbis: „Pronomen ad verbum refertur, ubi quis dicitur fecisse aliquid, quod facilius exspectari poterat ut fieret ab alio, sed ad quod nemo alius potius dici possit fuisse auctor, itaque ubi *ipse* fere idem valet, quod sponte, non alieno usus auxilio".[8]) Qua in explicatione id reprehendo, quod vir doctus variam et multiplicem pronominis significationem, cum latissime patere videatur, duobus vocabulis contineri existimavit.

Venio ad recentissimos huius litis iudices, Naegelsbachum dico et Suepfelium. Ille[9]) censet casu obliquo pronominis *ipse* rem aliquam opponi rei extrinsecus obiectae

---

[7]) in Seebodii „Archiv für Philol. und Pädag. I. Jahrg. p. 650.

[8]) Beieri sententiam amplexus est Kritzius ad Sallust. Catil. 22, 6.

[9]) Latein. Stilistik f. Deutsche p. 247. „Wo wir statt des Nominativus ipse nach unserer Meinung einen Casus obliquus erwarten, da vermissen wir den Ausdruck des Gegensatzes nach aussen; es ist aber

i. e. quae pars sit alius sententiae; contra nominativo subiectum obiecto eiusdem sententiae opponi, ut oppositio intrinsecus fiat. Quod acutius quam verius videtur iudicasse. Fieri enim non potest, ut subiectum obiecto sic opponatur, cum natura et vis oppositionis in eo cernatur, ut aut de rebus diversis similia enuncientur, aut diversa de rebus similibus. Qua re efficitur, ut subiecta subiectis, obiectis obiecta opponantur. Id ipsum apparet ex exemplo illo, quo vir doctissimus sententiam suam confirmare conatur: „Sed de te tu videris; ego de me ipse profitebor"; ubi non solum subiecta *tu* et *ego ipse*, sed etiam obiecta *de te* et *de me*, quin etiam totae sententiae inter se opponantur. Suepfelius[10]) autem cum explicavit alterum oppositionis genus, recte quidem sensit, sed id, quod sensit, non recte elocutus est. „Tritt aber, inquit, *ipse* als Gegensatz zu dem Objecte auf, so steht es mit diesem in gleichem Casus." Quae si verba premis, nihil aliud significant nisi pronomen *ipse* cum obiecto, cui opponatur, congruere. Quod falsum est; nam *ipse* obiectum, quocum congruit, accuratius definit, ei non opponitur; obiectum vero pronomine definitum opponitur alii obiecto. Dicendum igitur fuit: Ipse steht mit dem Objecte in gleichem Casus, wenn dieses einem anderen entgegengesetzt wird.

Restat, ut, quo iure Reisigius[11]) et Gernhardus[12]) existimaverint collocationem pronominum considerandam esse videamus. Volunt enim pronomen *ipse* non accommodari nisi ad pronomen personale praepositum; *ipse* si praeponatur, per attractionem quandam ad subiectum referri, itaque dici *me ipsum*, *nosmet ipsos*, non dici *ipsi mihi*. Non nego *ipse* sine ulla exceptione postponi pronomini personali, cui *met* syllaba suffixa sit; si vero *met* pronomini personali non adhaeret, *ipse* et sequi potest alterum

---

ganz nach Weise der alten Sprachen der Gegensatz nach innen gewendet; es ist nicht, wie wir glauben, dass es geschehen müsse, das Object einem ausserhalb des Satzes befindlichen Object, sondern innerhalb des Satzes ist das Subject, für uns ohne Noth, dem Object gegenübergestellt". Idem fere ante Naegelsbachum docuerat Reisigius l. l. p. 364. in hac structura attractionem quandam inesse ratus.

[10]) Praktische Anleitung z. Lateinschreiben. 2. Abth. p. 436.

[11]) l. l. p. 365. „Allerdings kommt auch die einfache Construction vor, wie sie der Gegensatz eigentlich verlangt. Aber nicht auf jede Weise wird diese einfache Construction angewendet, sondern nur so, dass der casus des pronomen personale vorausgeht, an welchen sich dann das *ipse* anschliesst, wie *me ipsam*, *nosmet ipsos*, nicht umgekehrt *ipsi mihi*; steht *ipse* vor, so wird es wieder nach dem grammatischen Subject angezogen".

[12]) l. l. „Tum illud etiam non negligendum est, si quando *ipse* alteri pronomini praepositum sit, ad id non solere referri. Itaque non *ipsi tibi*, *ipsis nobis* dicitur, sed *ipse tibi*, *ipsi nobis*". Cum Gernhardo de hac re consentit Fr. Wagnerus l. l. p. 650.

pronomen, quocum congruit, et praegredi, ut Cic. de Finib. II. 19, 62. „Nos ipsi ea gessimus, ut omnibus potius quam *ipsis nobis* consuluerimus". et ad Famil. V. 20, 2. „Si honos is fuit, maiorem tibi habere non potui; si fides, maiorem tibi habui, quam paene *ipsi mihi*", ubi nulla scripturae varietas annotata est.

Ex his, quae ad refellendas varias virorum doctorum sententias disputavi, quamquam quid ego sentiam facile colligitur, tamen accuratius exponam, ut idonea me usum esse ratione appareat. *Ipse* ortum esse e pronomine *is* et particula inseparabili *pse* et pertinere ad omnes tres personas, adiuncta tamen distinguendi opponendique potestate constat inter omnes, neque post Philippi Wagneri [13]) curas opus est multis comprobare. *Ipse* igitur, sive nominativo casu, sive obliquo ponitur, eam rem, cui additur, ita distinguit, ut ceteris rebus omnibus opponat. Quum autem omni generi et rerum et personarum adiungatur, efficitur, ut licet ratio ac vis pronominis omnibus locis eadem sit, a Germanis non uno illo *selbst* satis exprimatur, sed pro sententiarum varietate variis vocabulis, velut *persönlich*, *eigen*, *eigenhändig*, *selbständig*, *von selbst*, *allein*, *an sich*, *gerade*, *schon*, *sogar*, *unmittelbar*, *ganz*, similibus, utendum sit ad vim eius plane significandam [14]). Quod nihil habet difficultatis, si subiectum sententiae alia res est atque obiectum. Difficilius videtur ad eandem legem revocare eam structuram, qua id, in quod actio vertitur, per pronomen reflexivum indicatur, ut et subiectum et obiectum sententiae eadem res sit. Verum vis pronominis *ipse* non mutatur, sive obiectum substantivo aliove vocabulo obiectum a subiecto diversum indicante, sive pronomine reflexivo significatur: velut Verres, cum *ipse se* indicasse dicitur, eodem modo opponitur aliis, qui non indicaverunt, quo Verres ipse cives Romanos indicans.

Atque primum *ipse* subiecto sententiae adiunctum significat aliquem facere aliquid, quod facere non soleat, utpote naturae et indoli suae non consentaneum, ita ut qui legunt vel audiunt moneri videantur causam eius rei, quae fiat, in eo ipso, qui agat, esse positam, non in aliis, quibus illa res magis convenire videatur. Itaque mirum non est, frequentissime verba *indicandi*, *accusandi*, *profitendi*, *perspiciendi*, *interficiendi*, *cruciandi*, *defendendi*, *tuendi*, *impellendi*, *pugnandi*, *continendi*, *movendi* cum pronomine *ipse* coniungi, cum homines accusare, indicare, defendere, continere alios soleant;

---

13) Quaestiones Virgilianae c. XVIII. init.

14) Hunc locum subtiliter tractaverunt Phil. Wagnerus l. l. n. 2 et 3. Naegelsbachus l. l. p. 245 et 246. Suepfelius l. l. p. 433—435.

si quis autem non alios, sed se accuset, defendat, addi pronomen illud, ut fieri non exspectata intelligas. Neque solum quae modo attuli verba ita cum *ipse* coniuncta reperiuntur, sed etiam quaelibet alia verba. Nam necesse non est, rem aliquam per se talem esse, ut omnino admirationem moveat, sed scribenti talem videri. Contra ubi aliquid non mirum atque inexspectatum, sed naturae et ingenio eius, qui agit, congruens atque consentiens profertur, *ipse* non additur. De multis, quae sic scripta leguntur, illud unum apposuisse sufficiat luculentissimum „Cic. Tuscul. IV. 18. 41. Qui modum vitio quaerit, similiter facit, ut si posse putet eum, qui se e Leucata praecipitaverit, sustinere se, cum velit", ubi *ipse* non opus est, cum, quos vitae taederet, ii e Leucata in mare desilirent, nunquam ab aliis praecipitarentur; praecipitati autem sustineri omnino non possunt, neque a se, quia suo pondere in undas trahuntur, neque ab aliis, quia qui mortem ipsi sibi inferunt, remotis arbitris id facere solent.

At interdum Romani *ipse* nominativo utuntur, ubi res ita oppositae inter se videntur, ut casum obliquum exspectes. Quae loquendi consuetudo inde videtur nata esse, quod utrumque pronomen, et reflexivum et *ipse*, declinabilia sunt, eamque ob causam fieri potest, ut pronomine reflexivo obiectum, subiectum pronomine *ipse* simul extollantur; neque timendum sit scribenti, ne, quo spectet *ipse*, obscurum sit, etiamsi oppositio auribus voce non significetur. Sic facile explicatur locus ille Ciceronis Verr. I. 6. quem Madvigius exempli causa posuit: „Verres sic erat humilis atque demissus, ut non modo populo Romano, sed etiam *sibi ipse* condemnatus videretur". (dass sogar er nicht bloss dem römischen Volke, sondern auch sich verurtheilt erschien) ubi forma dativi sufficit ad Verrem populo Romano opponendum, *ipse* autem declarat condemnatum sibi videri eum hominem, cuius impudentia nulla alia re flecti posset. Non dubium est, quin talia sint recte cogitata, quamvis Germanorum dicendi usui repugnent. Ex infinita fere exemplorum copia ea tantum deligam, quibus Ciceroniana dicendi ratio maxime cognosci possit, eaque, de quorum scriptura libri manu scripti aut omnes aut praestantissimi consentiant.

Jam ipse (Verres) ostendet, quamobrem Cn. Carbonem reliquerit: iam *se ipse* indicabit (er wird sein eigener Angeber sein) in Verr. II. l. I. 13, 36. Plerumque improborum facta primo suspicio insequitur, dein sermo atque fama, tum accusator, tum index; multi etiam, ut te consule, *ipsi se* indicaverunt. de Finib. I. 16. 50. Sic enim obstupuerant (coniurati), sic terram intuebantur, sic furtim non nunquam inter sese adspiciebant, ut non iam ab aliis indicari, sed indicare *se ipsi* viderentur. in Ca-

til. III. 5, 13. Magna vis est conscientiae, quam qui negligunt, cum me violare volent, *se ipsi* indicabunt. in Catil. III. 12, 27. Itaque dicunt nec dubitant: Mihi sic est usus, ... Qui *ipsi sibi* bellum indixissent, cruciari dies, noctes torqueri vellent, nec vero *sese ipsi* accusarent ob eam causam, quod se male suis rebus consuluisse dicerent. de Finib. V. 10, 29. Ut intelligeretis, qualem *ipse se* consulem profiteretur, obiecit mihi consulatum meum. Or. Philipp. II. 5, 11. Deforme etiam est *de se ipsum* praedicare, falsa praesertim, et cum inrisione audientium imitari militem gloriosum. de Offic. I. 38, 137. Quam longe videtur a carcere atque a vinculis abesse debere, qui *se ipse* iam dignum custodia iudicarit? in Catil. I. 8, 19. Sic Halmius ex codd. Mediceo et Lagomarsiniano. Reliqui codd. *ipsum.* — Jam *me ipse* inertiae nequitiaeque condemno. in Catil. I. 2, 4. Sic Halmius ex codd. Mediceis et Bonnensi. Reliqui codd. *ipsum.* — Non oportet timidum aut imbecillo animo fingi non bonum illum virum, qui, quidquid fecerit, *ipse se* cruciet omniaque formidet. de Finib. II. 16, 53. Sed in hoc *me ipse* castigo, quod ex aliorum et ex nostra fortasse mollitia, non ex ipsa virtute, de virtutis robore existimo. Tuscul. V. 1, 4. Si quis enim ea, quae dicta sunt, labefactare volet, facile etiam absentibus nobis veritas *se ipsa* defendet. Academ. II. 11, 36. Ita enim senectus honesta est, si *se ipsa* defendit, si ius suum retinet, si nemini mancipata est, si usque ad ultimum spiritum dominatur in suos. Cato M. 11, 38. Nam ut profluens amnis aut vix aut nullo modo, conclusa autem aqua facile conrumpitur, sic orationis flumine reprehensoris convitia diluuntur, angustia autem conclusae orationis non facile *se ipsa* tutatur. de Deor. Nat. II. 7, 20. Sin autem virtus subiecta sub varios incertosque casus famula fortunae est, nec tantarum virium est, ut *se ipsa* tueatur, vereor ne . . . vota facienda videantur. Tuscul. V. 1, 2. Ceterae fere artes *se ipsae per se* tuentur singulae. de Orat. II. 2, 5. Junius necem *sibi ipse* conscivit. de Deor. Nat. II. 3, 7. Hoc a Cyrenaico Hegesia sic copiose disputatur, ut is a rege Ptolemaeo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, quod multi, iis auditis, mortem *sibi ipsi* consciscerent. Tuscul. I. 34, 83. Stuprata per vim Lucretia a regis filio, testata civis, *se ipsa* interemit. de Finib. II. 20, 66. Cod. Palatin. primus et margo Cratandri *ipsa;* cod. Palatin. n. 1525. *ipsam,* quod commune mendum esse testatur Madvigius. — Quid est negotii continere eos, quibus praesis, si *te ipse* contineas. ad Quint. Fratr. I. 1, 7. Qui ut sint, quod fieri posse video, pudici, solliciti tamen et anxii sunt eoque magis, quod *se ipsi* continent et coercent. Tuscul. IV. 33, 70. Neque potest exercitum is continere imperator, qui *se ipse* non continet. de imp. Cn. Pomp. 13, 38. Sic scribendum esse cum

codd. Erfurt. Palatin. n. 1525. et cod. vetusto monasterii Parcensis similitudine duorum locorum, quos modo attuli, confirmatur. — Absurdum est dicere mundum esse sine sensu, qui integro et libero et puro eodemque acerrimo et mobilissimo ardore teneatur, praesertim cum is ardor, qui est mundi, non agitatus ab alio neque externo pulsu, sed *per se ipse* ac sua sponte moveatur. de Deor. Nat. II. 11, 31. cf. quae supra exposui p. 2. de Tuscul. I. 23, 54. — Audiamus Platonem, cui duo placet esse motus, unum suum, alterum externum, esse autem divinius, quod *ipsum ex se* sua sponte moveatur, quam quod pulsu agitetur alieno. de Deor. Nat. II. 12, 32. At vero si ad vitem sensus accesserit, ut appetitum quendam habeat et *per se ipsa* moveatur, quid facturam putas? an ea, quae per vinitorem antea consequebatur, *per se ipsa* curabit? de Finib. V. 14, 40. *Ipsa* habet Cratander; *ipsam* codd. etiam Erlangensis; sed ex verbo litteram *m* adhaesisse pronomini in cod. archetypo docet Madvigius. — Cum mens moveatur *ipsa per sese*, non, inquiunt, veri simile sit sic etiam mentem moveri, ut non modo non internoscat, vera illa visa sint anne falsa, sed ut in iis nihil intersit omnino? ut si qui tremerent et exalbescerent, vel *ipsi per se* motu mentis aliquo, vel obiecta terribili re extrinsecus, nihil ut esset, qui distingueretur tremor ille et pallor, neque ut quicquam interesset inter intestinum et oblatum. Academ. II. 15, 48. Quis enim, cum sibi fingit aliquid et cogitatione depingit, non, simul ac *se ipse* commovit atque ad se revocavit, sentit quid intersit inter perspicua et inania? Academ. II. 16, 51. Nec vero id satis est neminem esse, qui *ipse se* oderit. de Finib. V. 10, 30. Nec vero, ut voluptatem expetat, natura movet infantem, sed tantum ut *se ipse* diligat. de Finib. II. 11, 33. *Ipse* enim *se* quisque diligit. Laelius 21, 80. Ex his locis, quos modo attuli, intelligas *ipse* scribendum esse contra cod. Erfurt. auctoritatem in hoc, qui sequitur: Quod si hoc apparet in bestiis . . . , primum ut se diligant, deinde ut requirant atque adpetant, ad quas se applicent eiusdem generis animantis, . . . quanto id magis in homine fit natura, qui et *se ipse* diligat et alterum anquirat, cuius animum ita cum suo misceat, ut efficiat paene unum ex duobus. Laelius 21, 81. Non ita abundo ingenio, ut te consoler, cum *ipse me* non possim. ad Famil. IV. 8, 1. Non egeo medicina: *me ipse* consolor. (ich tröste mich allein) Laelius 3, 10. Sic omnes libri, unus cod. Erfurt. *ipsum*. — Ego omni officio ac potius pietate erga te ceteris satisfacio omnibus, *mihi ipse* nunquam satisfacio. ad Famil. I. 1, 1. *Ipse* cod. Medic.; male Ernestius *ipsi*. — Necesse est, si quis *ipse sibi* inimicus est, eum quae bona sunt mala putare; et paullo post: inimicus *ipse sibi* putandus est. de Finib. V. 10, 28. Codd. *ipsi;* Er-

nestius correxit *ipse*, probante Madvigio. — Ex quo Ennius „nequiquam sapere sapientem, qui *ipse sibi* prodesse non quiret“. de Offic. III. 15, 62. Genu, mehercule, M. Antonium vidi, cum contente *pro se ipse* lege Varia diceret, terram tangere. Tusc. II. 24, 57. Socrates ita in iudicio capitis *pro se ipse* dixit, ut non supplex aut reus, sed magister aut dominus videretur esse iudicum. de Orat. I. 54, 231. Cum *ipse secum* (i. e. loquitur) Tusc. II. 22, 51. Nec vero necesse est quemquam a me nominari: *vobiscum ipsi* recordamini. (erinnert euch allein daran). Oratt. Philipp. II. 1, 1. Tam eras excors, ut tota in oratione tua *tecum ipse* pugnares. Oratt. Philipp. II. 8, 18. Non valet tantum animus, ut *se ipsum ipse* videat. Tuscul. I. 27, 67. Davisius, Bentleius, Tregderus, Baiterus *se ipse* scribunt, Klotzius hanc scripturam e dittographia ortam putat, Kuehnerus commendat *se ipsum;* sed *se ipsum ipse* optimis codd. Gudiano, Regio et Bruxellensi firmatur. — Mentis acies *se ipsa* intuens non nunquam hebescit. Tuscul. I. 30, 73.

Kuehnerus ad Tuscul. I. 30, 73. monet constanter apud Ciceronem casum pronominis *ipse* casui pronominis personalis accommodari, si ei enclitica *met* adhaereat, concedit tamen Beierum de Offic. I. 32, 115. recte edidisse *nobismet ipsi*, quod sententia requirat. Huic loco duo addi possunt simillimi: Idque cum sentiam, sedulitate *mihimet ipse* satisfacere possum. ad Famil. I. 8, 6. ubi Beierus probans scripturam Editionis antiquissimae *ipsi* non debuit conferre ad Famil. I. 1, 1; nam ibi cod. Medic. habet *ipse; ipsi* est coniectura Ernestii. — Natio si dea est, di omnes illi, qui commemorabantur a te, Honos, Fides, Mens, Concordia; ergo etiam Spes, Moneta omniaque, quae cogitatione *nobismet ipsi* possumus fingere. de Deor. Nat. III. 18, 147. Quamquam omnes codd. tuentur *ipsis*, non dubium est, quin Baiterus et Schoemannus iure correxerint *ipsi;* Cotta enim se et Balbum, quocum colloquitur, opponit iis hominibus, qui alios sibi deos finxerant.

Alterum genus oppositionis cernitur in pronomine *ipse* ad casum obliquum pronominis personalis accommodato, quo efficitur, ut obiectum sententiae opponatur alii obiecto. Quod genus divisum esse in partes tres supra ostendimus p. 7. 8. Exemplis, quae ad hanc rem illustrandam congesserunt Beierus ad Offic. I. 32, 115. Ochsnerus Eclog. Cic. p. 40 et 41. Kuehnerus ad Tuscul. I. 30, 73. addam haec:

I. Id, quod opponitur pronomini *ipse*, verbis perspicue indicatur: Quocirca eodem modo sapiens erit affectus erga amicum, quo in *se ipsum*. de Finib. I. 20, 68. Sunt autem, qui dicant foedus esse quoddam sapientium, ut ne minus amicos quam

se ipsos diligant. de Finib. I. 20, 70. Omne animal, simul et ortum est, et *se ipsum* et omnes partes suas diligit. de Finib. II. 11, 33. Quod si *se ipsos* illi nostri liberatores e conspectu nostro abstulerunt, at exemplum facti reliquerunt. Oratt. Philipp. II. 40, 114. Equidem et in vobis animadvertere soleo et in *me ipso* saepissime experior, ut exalbescam in principiis dicendi. de Orat. I. 26, 121. Petebam a iudicibus, ut illud aetati meae .. concederent; praesertim si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro *me ipso* deprecatum. de Orat. II. 49, 201. Nec mehercule aliter vidi existimare vel Cn. Pompeium, quem omnibus, qui unquam fuerunt, vel P. Lentulum, quem *mihi ipsi* antepono. ad Famil. III. 7, 5. Tu quoniam rem publicam nosque conservas, fac ut diligentissime *te ipsum*, mi Dolabella, custodias. ad Famil. IX. 14, 8. Quod quia nullo modo sine amicitia firmam et perpetuam iucunditatem vitae tenere possumus, neque vero ipsam amicitiam tueri, nisi aeque amicos et *nosmet ipsos* diligamus, idcirco et hoc ipsum efficitur in amicitia et amicitia cum voluptate connectitur. de Finib. I. 20, 67. Hoc cum in amicitiis, cum in officiis, cum in virtutibus dicitur, quomodocunque dicitur, intellegi tamen, quid dicatur, potest, in *nobismet ipsis* autem ne intellegi quidem, ut propter aliam quampiam rem, verbi gratia propter voluptatem, nos amemus; propter nos enim illam, non propter eam *nosmet ipsos* diligimus. de Finib. V. 11, 30. Videte, per deos immortales! quod ius nobis, quam condicionem *vobismet ipsis*, quam denique civitati legem constituere velitis. pro A. Caecina 14, 40.

II. Id, quod opponitur, aut praegressis aut sequentibus sententiis indicatur: Ne iustitiam quidem recte quis dixerit *per se ipsam* optabilem, sed quia iucunditatis vel plurimum afferat. de Finib. I. 16, 53. Honestum id intelligimus, quod tale est, ut detracta omni utilitate sine ullis praemiis fructibusve *per se ipsum* possit iure laudari. de Finib. II. 14, 45. Ut enim quisque sibi plurimum confidit et ut quisque maxime virtute et sapientia sic munitus est, ut nullo egeat suaque omnia *in se ipso* posita iudicet, ita in amicitiis expetendis colendisque maxime excellit. Laelius 9, 30. Quid denique homines doctissimi et summi poetae de *se ipsis* et carminibus edunt et cantibus? Tuscul. IV. 33, 71. *De me* autem *ipso*, cui uni tu concedis, ut sine ulla iuris scientia tamen causis satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo neque me unquam ius civile didicisse neque tamen in iis causis, quas in iure possem defendere, unquam istam scientiam desiderasse. de Orat. I. 58, 248. An censes, ut *de me ipso* aliquid more senum glorier, me tantos labores diurnos nocturnosque suscepturum fuisse, si

isdem finibus gloriam meam quibus vitam essem terminaturus. Cato M. 23, 82. Admonebat me res, ut hoc quoque loco intermissionem eloquentiae, ne dicam interitum, deplorarem, ni vererer, ne *de me ipso* aliquid viderer queri. de Off. II. 19, 67.

III. Id, quod opponitur, ex ipsa sententia, cui adiunctum est pronomen, intelligitur: (Stoici dicunt) virtutem ad beate vivendum *se ipsa* esse contentam. de Finib. I. 18, 61. Neque enim ullam mercedem tanta virtus praeter hanc laudis gloriaeque desiderat: qua etiamsi careat, tamen sit *se ipsa* contenta. Oratt. Philipp. V. 13, 35. Cui vero *ex se ipso* apta sunt omnia, quae ad beate vivendum ferunt, huic optime vivendi ratio comparata est. Et paullo post: Neque enim laetabitur unquam nec maerebit nimis, quod semper *in se ipso* omnem spem reponet sui. Tuscul. V. 12, 36. Nihil necesse est *de me ipso* dicere. Cato M. 19. 30. . . . deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, vel ante vel post quam dixeris vel cum aliquid *a te ipso* reiicias; de Orat. III. 53, 203. *Ipso* cod. Abrincensis, alii et edit. Romana; Ernestius male correxit *ipse.* — Quibus enim nihil est in ipsis opis ad bene beateque vivendum, eis omnis aetas gravis est: qui autem omnia bona *a se ipsis* petunt, iis nihil potest malum videri, quod naturae necessitas adferat. Cato M. 2, 4. Codd. Monacensis et Erfurt: *ipsis*; Ochsnerus praefert *ipsi* scripturam minus probabilem codd. Parisini et Rhenaugiensis. — Respondet Laelius, cuius tota disputatio est de amicitia, quam legens *te ipsum* cognosces. Laelius I, 5. Quattuor codd. habent *ipsum*, duo *ipse*; cuius scripturae patronus exstitit Nauckius. — Facile quod cuiusque temporis sit poterimus, nisi *nosmet ipsos* valde amabimus, iudicare. de Offic. I. 9, 29. Intrandum est igitur in rerum naturam et penitus quid ea postulet pervidendum: aliter enim *nosmet ipsos* nosse non possumus. de Finib. V. 16, 44.

Programm

des

Königl. kathol. Gymnasiums zu Culm

für das Schuljahr 1865—66.

INHALT:

1) Festschrift zur Einweihungsfeier des neuen Gymnasialgebäudes am 10. Juli d. J. mit der Abhandlung: de pronomine *ipse* cum pronominibus personalibus iuncto quaestio grammatica vom Professor JOSEPH HAEGELE.
2) Schulnachrichten vom Director.

Program

Królewskiego

Gymnazyum katolickiego w Chełmnie

na rok szkólny 1865—66.

ZAWIERA:

1) Pismo na uroczystość konsekracyji nowego gmachu gimnazyjalnego 10 Lipca r. b. z rozprawą: de pronomine *ipse* cum pronominibus personalibus iuncto quaestio grammatica przez profesora JÓZEFA HAEGELE.
2) Wiadomości szkólne przez Dyrektora.

XXVIII.

Danzig.
Gedruckt in der Buchdruckerei von H. F. Boenig.
—
1866.

Gdańsk.
Czcionkami drukarni H. F. Boeniga.
—
1866.

Schulnachrichten. 1865–66.

Allgemeine Lehrverfassung.

Oberprima.

Ordinarius: Professor *Haegele.*

1) Religionslehre. a) Der kathol. Schüler: Allgem. und bes. Sittenlehre nach Martin. Das Evangelium nach dem hl. Matthäus im Urtext gelesen und erklärt. 2 St. *Okroy.* b) Der evangel. Schüler: Das bisherige Pensum: Alte Kirchengeschichte. Apostelgeschichte im Urtext gelesen von Cap. 16. Pfarrer *Consentius.*

2) Latein. Horat. Carm. IV. I. C. S. Epod. einzelne Sat. und Epist. Der *Director.* Wiederhol. a. d. Syntax; Anleit. z. Stil. 9 Aufsätze. Wöchentl. Exercit. und Extemp. abwechselnd. Cic. de Orat. I. Tac. Annal. II. Privatlectüre nach freier Wahl im Einverständniss mit dem Lehrer. Extemporirt wurde aus Cic. Off. und Tuscul. und Livius. Excurse aus den Alterthümern. 6 St. Der *Ordinarius.*

3) Griechisch. Plato's Apolog. und Euthyphro. Demosth. Philipp. I. Gramm. Wiederholt. Exercit. 14tägig. Extemp. Hom Il. 6—9. Acht Bücher priv. Sophocles Aias. 6 St. Der *Director.*

4) Hebräisch. I a. b. comb. Josua I—XIII. Gramm. 2 St. *Okroy.*

5) Deutsch. Lit.-Gesch. v. Opitz bis auf die neueste Zeit. Schiller's Wallenstein in der Classe gelesen und erklärt. Vorträge der Schüler über gegebene Themata und Uebungen im Disponiren. 9 Aufsätze. Psychologie 3. *Wentzke.*

6) Polnisch. I a. u. b. comb. Liter.-Gesch. von 1620 bis Mickiewicz incl., bes. über Woronicz, Brodziński, Malczewski und Mickiewicz. Gelesen und erklärt: Pan Tadeusz zu Ende. Świątynia Sybili Gesang. I. und einige Aufsätze. 2 St. *Węclewski.*

Die Abiturienten polnischer Zunge haben als Prüfungsaufsatz bearbeitet:

Wiadomości szkólne. 1865–66.

Wykład nauk.

Pryma wyższa.

Ordynaryjuszem p. profesor *Haegele.*

1) Nauka religiji. a) uczniów katolickich: Ogólna i szczególna nauka moralności podług Martyna. Czytano w tekscie pierwotnym ewang. ś. Mateusza. 2 godz. Ks. Lic. Okrój b) uczniów ewang: kurs dotychczasowy: Dzieje zakonu starego; dzieje apostolskie czytano w tekscie pierwotnym do 16 rodz. pastor *Consentius.*

2) Język łaciński. Horat. Carm. IV. I. C. S. Epod. niektóre satyry i listy. 2 godz. *Dyrektor.* Powtórzenie składni; ćwiczenia w pisaniu łac. 9 wyprac. tygodniowe ćwicz. piśm. w klasie i domu. Cic. de orat. I. Tac. Annal. II. Prywatnie czytano z wiedzą nauczyciela według własnego wyboru. Doraźnie tłum. Cic. Off. i Tuscul. i Liv. O starożytnościach. 6 godz. *Ordynaryjusz.*

3) Język grecki. Plat. Apolog. i Eutyphro. Demosth. Philipp. I. Powtórzenia gramat. co 2 tyg. ćwicz. domowe; ćwicz. piśm. w klasie. Hom. Il. 6—9. Ośm ksiąg czytano prywatnie. Sophocles Aias. 6 godz. *Dyrektor.*

4) Język hebrajski. razem z kl. I b. Jozua I—XIII. Gramat. 2 god. Ks. Lic. *Okrój.*

5) Język niemiecki. hist. lit. od Opica do najnowszych czasów. Czytano w klasie i objaśniano Szylera Walensztajna. Rozprawy ustne uczniów na dane tematy i ćwiczenia w układaniu myśli. 9 Wypr. Psychologija. 3 godz. N. W. p. *Wentzke.*

6) Język polski. razem z kl. I. b. hist. liter. od r. 1620 do Mickiewicza włącznie. Obszerniej o Woroniczu, Brodzińskim, Malczewskim i Mickiewiczu. Czytano i objaśniano w klasie: Pana Tadeusza do końca; Świątynię Sybili pieśń I. i kilka rozpraw Brodzińskiego o liter. polskiej. Wypracowania. 2 godz. N. W. p. *Węclewski.*

a) zu Ostern: Co znaczą słowa: Miły synu, to ma rada — Ucz się sprawy u sąsiada.

b) im Sommer: Najlepszą dla człowieka szkołą często bywa nieszczęście.

7) Französisch. Lehre vom Subjonctif. und Infin. Exercitien und Extemporalien. Gelesen: Bazancourt, Expédition de Crimée. 2 St. Der *Director*.

8) Mathematik. Stereometrie. Combinationslehre und binomischer Lehrsatz. Theorie der Kettenbrüche. Wiederholung des mathemat. Lehrcursus. 14tägige schriftl. Arbeiten. 4 St. Professor *Funck*.

9) Physik. Akustik. Hydrostatik. Aerostatik. 2 St. Derselbe.

10) Geschichte und Geographie. Geschichte der neuern Zeit. Wiederholung der römischen Geschichte. Geographische Repetitionen. 2 St. *Frey*.

Unterprima.

Ordinarius: Oberlehrer *Dr. Frey*.

1) Religionslehre. Mit I a. comb.

2) Latein. Horat. Einleitung. Einzelne Epoden. Carm. I. II. Kleine metr. Uebungen in Distichen. 2 St. Der *Director*. Cic. Divin. in Caecilium. Brutus m. Auswahl. Privatim (theilweise in der Classe gelesen.) Cic. de sen. Liv. 2 Bücher. Sall. Catil. Extemporiren aus Cic. und Liv. Wiederhol. aus der Grammatik. Correctur der häuslichen Exercitien und Extemporalien (37). 10 Aufsätze. 6 St. Der *Ordinarius*.

3) Griechisch. Homer Ilias. l. 21—24 und 13—19 privatim. 2 St. *Luke*. Plato Menexenus. Thucyd. lib. I. mit Auswahl. Extempor. aus Xen. Anabas. 2 St. Wiederh. aus der Grammatik. Correctur der Exercit. (19). Mündl. Uebersetzung aus Böhme. 2 St. Der *Ordinarius*.

4) Hebräisch. Comb. mit I a.

5) Deutsch. Lit.-Geschichte bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. Geschichtliche Entwickelung der deutschen Formenlehre. Erklärung mittelhoch deutscher Gedichte n. Bone. Schiller's Braut von Messina und Lessing's Laocoon. Logik. Uebungen im Disponiren. Monatlich 1 Aufsatz. 3 St. *Dr. Peters*.

Abituryjeńci pochodzenia polskiego mieli następne temata:

a) na Wielkanoc: Co znaczą słowa: Miły synu, to ma rada — Ucz się sprawy u sąsiada.

b) latem: Najlepszą dla człowieka szkołą często bywa nieszczęście.

7) Język francuski. Nauka o Subjonctif i Infin. Cwiczenia piśm. w domu i w klasie. Czytano: Bazancourt, Expédition de Crimée. 2 godz. *Ordynaryjusz*.

8) Matematyka. Stereometryja. Nauka o kombinacyjach i twierdzenie binomiczne. Teoryja ułamków łańcuchowych. Powtórzenie całego kursu gimn. Co 2 tyg. robota piśmienna. 4 godz. p. profesor *Dr. Funck*.

9) Fizyka. Mechanika, Akustyka, Hydrostatyka, Aerostatyka 2 godz. Ten sam.

10) Hist. powsz. i jeografija. hist. czasów nowszych; powtórzono dzieje rzymskie; powtarzano jeografiję. 3 godz. N. W. p. *Dr. Frey*.

Pryma niższa.

Ordynaryjuszem Nauczyciel wyższy p. *Dr. Frey*.

1) Nauka religiji. razem z kl. I a.

2) Język łaciński. Horat. Wstęp. Niektóre epody. Carm. I. II. Metryczne ćwiczenia w dystychach. 2 godz. *Dyrektor*. Cic. Div. in Caecilium. Brutus w wyjątkach. Prywatnie i poczęści kursorycznie w klasie czytano Cic. de sen. Liv. 2 księgi. Sall. Catil. Tłumaczono bez przygotowania się z Cic. i Liv. 3 godz. Powtarzania z gramat. Popraw. wypracowań domowych i w klasie pisanych (37). Wypracowań 10. 6 godz. *Ordynaryjusz*.

3) Język grecki. Homer. Ilias l. 21. —24. a 13—19 prywatnie 2 godz. N. G. p. *Luke*. Plato Menexenus, Thucyd. lib. I. w wyjątkach. Tłum. bez przygotowania się Xen. Anab. 2 godz. Powtarz. z gramat. popraw. ćwiczeń (19) Ustne tłumaczenie z Böhme'go 2 godz. *Ordynaryjusz*.

4) Język hebrajski. razem z kl. I a.

5) Język niemiecki. hist. lit. do końca wieku 16. historyczny rozwój niemieckiej etymologiji. Objaśnianie poematów języka średnio niemieckiego podług Bonego. Szylera Oblubienica z Mesyny i Lesynga Laokoon. Logika. Ćwiczenia w układaniu myśli. Co miesiąc 1 wyprac. 3 godz. N. G. p. *Dr. Peters*.

6) Polnisch. Comb. mit I a.

7) Französisch. Wiederhol. aus der Syntax. Gebrauch der Participes. Gelesen: Dumas, Histoire de Napoléon. Vocabellernen. 2 St. *Haegele.*

8) Mathematik. Zinses-Zinsenrechnung. Geometrische Analysis. Theorie der Progressionen. Ebene Trigonometrie. Alle 14 Tage eine schriftliche Arbeit. 4 St. Prof. *Funck.*

9) Physik. Comb. mit I a.

10) Geschichte und Geographie. Mittelalter. Wiederhol. der griechischen Geschichte. Geographische Repetitionen. Der *Ordinarius.*

Ober-Secunda.

Ordinarius: Oberlehrer *Wentzke.*

1) Religionslehre. Die vorchristliche Offenbarung. Kirchengeschichte. 2 St. *Okroy.*

Für die evangelischen Schüler: Comb. mit Prima.

2) Latein. Cic. pro lege Manilia. Sallust. bell. Catil. Livius 22 (23 privatim). Syntaxis Modor. und d. s. g. ornata. Exercit. und Extemp. Schriftliche und mündliche Uebersetzung aus Süpfle. 3 Aufsätze. Der *Ordinarius.* Virgil. Aeneis III. IV. Einzelne Eclogen. Erklärung lateinisch. 2 St. *Haegele.*

3) Griechisch. Hom. Odyss. 19—22; privatim 1—6. Ueber die Entstehung der homer. Gedichte und Abschnitte aus den Alterthümern. 2 St. *Haegele.* Xenoph, Cyrop. I. zum Theil cursorisch. Plutarch Pericles, erster Theil. Herodot VII. Syntax des Verbi. Moduslehre. 14tägige Scripta und mündl. Uebers. aus Halm. Der *Ordinarius.*

4) Hebräisch. Wie früher.

5) Deutsch. Schiller's Wilh. Tell und ausgewählte Balladen von Göthe in der Classe gelesen und erklärt. Rhetorik und Wiederhol. der Poetik. 8 Aufsätze. 2 St. Der *Ordinarius.*

6) Polnisch. Poetik, nach Cegielski p. 1—72. Gelesen und erklärt. Kochanowski's Odprawa posłów, und Feliński's Barbara Radziwiłłówna. Kurze Darstellung der poln. dramat. Literatur. Nach Małecki's

6) Język polski razem z kl. I a.

7) Język francuski. Powtórzenie składni. O imiesłowach. Czytano Dumas, histoire de Napoléon. Uczono się wokabuł. 2 godz. N. W. p. prof. *Haegele.*

8) Matematyka. Obliczanie procentu składanego. Jeometryczna Analiza. Teoryja progresyj; Płaskokreślna trygonometryja. Co 2 tygodnie robota piśmienna. 4 godz. N. W. p. prof. *Dr. Funck.*

9) Fizyka razem z kl. I a.

10) Hist. powsz. i jeogr. Wieki średnie. Powtórzono dzieje Grecyji. Powtarzanie jeograf. *Ordynaryjusz.*

Sekunda wyższa.

Ord. Naucz. wyż. p. *Wentzke.*

1) Nauka religiji. Przedchrześcijańskie objawienie. Dzieje kościoła. 2 godz. Ks. *Okrój.*

Dla uczniów ewang. razem z kl. I a.

2) Język łaciński. Cic. pro lege Manilia. Sallust. bell. Catil. Liv. 22. (23 prywatnie) Syntaxis modorum i tak zwana ornata. Ćwicz. w domu i w klasie. Piśmienne i ustne tłum. z Süpfle. 3 Wypracowania. Ordynaryjusz. Virgil. Aeneis III. IV. Niektóre eklogi. Objaśnianie w jęz. łać. 2 godz. *Haegele.*

3) Język grecki. Hom. Odyss. 19—22. prywatnie 1—6. O powstaniu pieśni Homera i niektóre rozdziały ze starożytności. 2 godz. *Haegele.* Xenoph. Cyrop. I. poczęści kursorycznie. Plut. Pericles część pierwsza. Herodot VII. Składnia słowa, o trybach; co 2 tygod. ćwicz. piśm. i ustne tłum. z Halma. *Ordynaryjusz.*

4) Język hebrajski. Jak dawniej.

5) Język niemiecki. Czytano w klasie i objaśniano Szylera Wilhelma Tela i niektóre balady Gietego. Retoryka i powtórzenie poetyki. 8 wyprac. 2 godz. *Ordynaryjusz.*

6) Język polski. Nauka poezyji Cegielskiego p. 1—72. Czytano i objaśniano Kochanowskiego Odprawę posłów i Felińskiego Barbarę Radziwiłłównę. Krótki obraz pol. liter. dramatycznej. Nauka o

Grammatik wurde die Lehre über die Declination und Conjugation durchgenommen. Aufsätze. 2 St. *Węclewski.*

7) Französisch. Wiederhol. aus der Etymol. und Syntax. Objectiv. Satzverhältniss. Lectüre: Rollin, Alexandre le Grand. Vocabellernen. 2 St. Prof. *Haegele.*

8) Mathematik. Die 6 ersten Bücher der Euclid. Elemente, bearbeitet von Funck. Theorie der Logarithmen. Quadrat. Gleichungen: Geometr. Analysis. Alle 14 Tage eine schriftliche Arbeit. 4 St. Prof. *Funck.*

9) Physik. Allgem. Eigenschaften der Körper. Dynamik. Die einfachen Maschinen. 1 St. Derselbe.

10) Geschichte und Geographie. Geschichte Alexander d. Gr., der Diadochen und der Römer. 2 St. Geographie der alten Welt, verglichen mit den neuern Verhältnissen. 1 St. *Löns.*

Unter-Secunda.

Ordinarius: Gymnasial-Lehrer *Dr. Peters.*

1) Religionslehre. Comb. mit II a.

2) Latein. Virgil. Aen. 3. 4. 2 St. *Wentzke.* Cic. Cat. I. IV. und Laelius. Liv. l. 21. privatim: Caes. de b. civ. und b. Alex. Syntax. cas. et modor. Wöchentl. Exercit. Schriftl. und mündl. Extemporal. (Letztere nach Schultz). 8 St. Der *Ordinarius.*

3) Griechisch. Hom. Odyss. lib. 15—18 incl. 2 St. Der *Ordinarius.* Xen. Cyropaed. 2. 3. Syntax des Nomens. Wiederh. der Formenl. Uebersetzung aus Halm. 14tägig. Scripta. 4 St. *Rochel.*

4) Hebräisch. Comb. mit II a.

5) Deutsch. Grundzüge der Poetik und Metrik. Biographie von Schiller und Lessing. Gelesen und erklärt. Gedichte aus dem zweiten Theil von Bone und Schiller's Jungfrau v. Orleans. Vortrag von Gedichten. Uebungen im Disponiren. Correctur der monatl. Aufsätze (10). Der *Ordinarius.*

6) Polnisch. Comb. mit II a.

7) Französisch. Wiederhol. des regelmässigen urd unregelmässigen Verbums nach Ahn; dann Cap. 10 und 11. Die betr. Stücke ins Französische übersetzt. Charles XII.

deklin. i konjug. podług gramat. Małeckiego. Wyprac. 2. godz. N. W. p. *Węclewski.*

7) Język francuski. Powtórzono Etymologiję i składnią. O zdaniach podmiotowych. Czytano: Rollin, Alexandre le Grand. Uczono się wokabuł. 2 godz. N. W. p. prof. *Haegele.*

8) Matematyka. Pierwsze 6 ksiąg Euklida, podług Funcka. Teoryja logarytmów. Równania drugiego stopnia. Jeometryczna analiza. Co 2 tygod. robota piśmienna. 4 godz. N. W. p. prof. *Funck.*

9) Fizyka. Ogólne przymioty ciał. Dynamika. Machiny proste. 1 godz. Ten sam.

10) Hist. powsz. i jeografija. Dzieje Aleksandra Wielkiego, jego następców i dzieje Rzymian. 2 godz. Jeograf. świata starożytnego, porównana z nowszemi stósunkami. 1 godz. NG. p. Löns.

Sekunda niższa.

Ordyn. NG. *Dr. Peters.*

1) Nauka religiji. razem z kl. II a.

2) Język łaciński. Virgil. Aen. 3. 4. 2 godz. N. W. p. *Wentzke.* Cic. Catil. I. IV. i Laelius. Livius l. 21. Prywatnie czytano Caes. de b. civ. i b. Alex. Składnia spadków i trybów. Co tydzień ćwicz. piśm. domowe i tłumacz. piśm. i ustne z wyboru Schultz'a. 8 godz. *Ordynaryjusz.*

3) Język grecki. Hom. Odyss. lib. 15—18 włącznie. 2 godz. *Ordynaryjusz.* Xen. Cyropaed. 2. 3. Składnia imienia. Powtórzenie etymologiji. Tłumacz. z Halm'a. Co 2 tyg. ćwicz. piśm. 4 godz. N. G. p. *Rochel.*

4) Język hebrajski razem z kl. II a.

5) Jezyk niemiecki. Główne zasady poetyki i metryki. Bijografije Szylera i Lesynga. Czytano i objaśniano poezyje z 2 części Bone'go i Szylera Dziewicę Orleańską. Deklamacyje. Cwiczenia w układaniu myśli; korekta wyprac. (10) *Ordynaryjusz.*

6) Język polski. razem z kl. II a.

7) Język francuski. Powtórzenie słowa regul. i nieregul. podług Ahn'a; poczem rozdz. 10 i 11. Znajdujące się tamże zdania tłum. na język franc. Charles XII. liv. V.

liv. V. VI. und Anfang des VII. alle zwei Wochen 1 Exercit. Extemp. 2 St. *Andrzejewski.*

8) Mathematik. Wiederhol. der Lehre von den Potenzen. Rechnung mit Wurzelgrössen. Gleichungen des ersten Grades mit ein und mehreren Unbekannten. 2. 3. und 4. 6. des Euclid. nach Funck. 4 St. *Laskowski.*

9) Physik. Die allgem. Körpereigenschaften (nach Koppe). 1 St. *Laskowski.*

10) Geschichte und Geographie. Geschichte der oriental. Völker und der Griechen. Geographie von Europa, ausser Mittel-Europa. Kartenzeichnen. 3 St. *Löns.*

Ober-Tertia.

Ordinarius: Gymnasial-Lehrer *Rochel.*

1) Religionslehre. III a. u. b. comb. Für die kathol. Schüler. a) Polnische Abtheilung: Erklärung der gottesdienstlichen Handlungen und Feste im Kirchenjahre; einzelne latein. Hymnen memorirt. Die Lehre von der Sünde, der Tugend, der Gnade und den hh. Sakramenten, nach Deharbe. 2 St. b) Deutsche Abtheilung: III a. u. b. IV.: Die Lehre vom Glauben; das Uebrige wie oben. 2 St. *Okroy.*

Für die evangel. Schüler: Das frühere Pensum.

2) Latein. Ovid. Metam. ed. Naderm. l. 10 u. 11. Tristium lib. I. 1. 2. 4. 7. 2 St. *Frey.* Caes. de b. gall. 1. 2. civil. I. Moduslehre. Wiederhol. der Formen- nnd Casuslehre. Mündl. und schriftliche Uebersetzungen aus F. Schultz. Wöchentl. Pensa und Extemp. 8 St. Der *Ordinarius.*

3) Griechisch. Hom. Odyss. 1. 2. 100 Verse memorirt. Xen. Anab. I. Uebungen aus Halm. Wiederholung der ganzen Formenlehre. Unregelmäss. Verb. 14tägig. Pensa. Der *Ordinarius.*

4) Deutsch. Erklärung und Vortrag Schiller'scher Balladen. Bone 2. Theil 1. Abschnitt wurde gelesen und erklärt. 3wöchentl. Aufsätze. Der *Ordinarius.*

5) Polnisch. III a. u. b. Gramm. nach Małecki. Lehre vom Verbum und der Casuslehre (nicht ganz). Biograph. Notizen über die bedeutendsten Dichter der neuesten Periode und Erklär. der entspr. Stücke aus

VI. i początek ks. VII. Co 2 tyg. ćwicz. domowe i w klasie. 2 godz. NG. p. *Andrzejewski.*

8) Matematyka. Powtarzanie nauki o potęgach. Rachunki z pierwiastkami. Równania 2 stopnia z jedną i więcej nieznaną. ks. 2. 3. i 4. Euklida. 4 godz. Ng. p. *Laskowski.*

9) Fizyka. Ogólne przymioty ciał. (Koppe) 1 godz. Ng. p. *Laskowski.*

10) Hist. powsz. i jeografija. Dzieje narodów wschodnich i Greków. 2 godz. Jeogr. Europy, prócz Europy środkowej. Rysowano mapy. N. G. p. *Löns.*

Tercyja wyższa.

Ordyn. NG. p. *Rochel.*

1) Nauka religiji. Dla uczniów katolickich. a) Oddział polski. Objaśnienie ceremonij przy nabożeństwie używanych, i świąt w roku kościelnym; kilka hymnów łac. na pamięć się nauczono. Nauka o grzechu, cnocie, łasce i sakramentach śś. podług Deharbe. 2 godz. b) Oddział niemiecki (kl. III a. b. IV.) Nauka o wierze; reszta jak poprzednio. 2 godz. ks. *Lic. Okrój.*

Dla uczniów ewang. kurs dawniejszy.

2) Język łaciński. Ovid. Metam. ed Naderm. l. 10 i 11. Tristium lib. I. 1. 2. 4. 7. 2 godz. NW. p. *Dr. Frey.* Caes. de b. gall. 1. 2. civil. I. Nauka o trybach. Powtórzenie etymol. i nauki o spadkach. Tłum. piśm. i ustne z wyboru Schultz'a. Co tydzień ćwicz. piśm. w domu i w klasie. 8 godz. *Ordynaryjusz.*

3) Język grecki. Hom. Odyss. 1. 2. Na pamięć 100 wierszy. Xen. Anab. I. ćwiczenia z Halma. Powtórzenie całej etymol. Słowa nieregularne. Co 2 tyg. ćwicz. piśm. *Ordynaryjusz.*

4) Język niemiecki. Objaśniano i deklam. balady Szylera. Bone'go częśc II. rozdz. I. czytano i objaśn. Co 3 tyg. wyprac. *Ordynaryjusz.*

5) Język polski. (III. a i b.) Z gramat. Małeckiego: nauka o słowie i spadkach (nie cała). Wiadomości bijograficzne najznaczniejszych poetów czasów najnowszych

Cegielski's Nauka pozeyi. Alle 4—5 Wochen eine häusl. Arbeit. Klassenarbeiten. 2 St. *Andrzejewski.*

6) Französisch. Ahn's Gramm.: Von Anfang bis zu den unregelm. Verb. incl. Die betr. Stücke ins Französ. übersetzt. Télémaquae lic. V. u. VI. 2wöchent. Exercit. und Extemp. *Andrzejewski.*

7) Mathematik. Wiederholung u. Erweiterung des Pensums von III b. Die 4 Operationen ganzer, negativer und gebrochener Potenzen. I b. von Euclid. u. Hauptsätze des zweiten. Schriftl. Arbeiten. 3 St. *Schroeder.*

8) Naturkunde. Anthropologie. Zoologie. Vaterländische Fauna. 2 St. *Laskowski.*

9) Geschichte und Geographie. Geschichte der Deutschen bis zum Ende des 16. Jahrh. Die wichtigsten Ereignisse des 17. u. 18. Jahrh. Uebersicht über die Brandenburgisch - Preussische Geschichte. Geographie von Deutschland, von Asien, Afrika und Amerika. 3 St. *Dr. Peters.*

Unter-Tertia. Coetus I.

Ordinarius: Oberlehrer *Węclewski.*

1) Religionslehre. S. III a.

2) Latein. Ovid. Met. ed. Naderm. lib. 4 und 5. 2 St. *Dr. Frey.* Caes. de b. gall. 5. 6. 4 St. Gramm. § 380—641. wöchentl. Exercit. Extemp. und Uebers. aus Schultz Aufg. p. 1—72. 4 St. Der *Ordinarius.*

3) Griechisch. Jacobs Elem. 8—12 incl. 2 St. Gramm. Wiederh. des Curs. v. IV. verba in μι und d. gebräuchlichsten unregelm. 2 St. Uebers. aus Halm I. Theil. II. Curs. p. 1—50. mit Auswahl Exercit. und Ext. 2 St. Nach Ostern Hom. Odyss. I. 1—100. geles. und memorirt. Der *Ordinarius.*

4) Deutsch. Lect. poet. und pros. Stücke aus d. 1. Theil v. Bone, daran Anschluss der Gramm. Anfangsgründe der Verslehre. Decl. v. Gedichten. Correct. der dreiwöch. Aufsätze. 2 St. *Dr. Peters.*

i objaśnienie odpowiednich wyjątków z Nauki poezyji Cegielskiego. Co 4 do 5 tygod. wyprac; także wyprac. w klasie. 2 godz. NG. p. *Andrzejewski.*

6) Język francuski. Z gramat. Ahn'a: Od początku aż do słowa nieregularnego włącznie; tłumacz. odpowiednie kawałki. Télémaque liv. V. i VI. Co 2 tygodn. ćwicz. piśm. w domu i w klasie. N. G. p. *Andrzejewski.*

7) Matematyka. Powtórzenie i rozszerzenie kursu kl. III b. Cztery działania całych, odjemnych i ułamkowych potęg. ks. I Euklida i główne twierdzenia ks. II. Roboty piśm. 3 godz. N. G. p. *Schroeder.*

8) Hist. naturalna. Antropologija. Zoologija. Roślinność krajowa, 2. godz. NG. p. *Laskowski.*

9) Hist. powsz. i jeografija. Histor. Niemiecka do końca wieku 16go. Najważniejsze wypadki wieku 17 i 18go. Pogląd na dzieje brandebursko — pruskie. Jeogr. Niemiec, Azyji, Afryki i Ameryki. 8 godz. NG. p. *Dr. Peters.*

Tercyja niższa.

Oddział I. Ordyn. NW. p. *Węclewski.*

1) Nauka religiji. Patrz. kl. III. a.

2) Język łaciński. Ovid. Metam. ed. Naderman lib. 4 i 5. 2 godz. NW. p. *Dr. Frey.* Caes. de b. gall. 5. 6. 4 godz. Gram. § 380—641. Co tydzień ćwicz. piśm. domowe. Ćwicz. piśm. w klasie i tłum. z wyboru Schultz'a. pag. 1—72. 4 godz. *Ordynaryjusz.*

3) Język grecki. Wybór Jakobsa rozdz. 8—12 włącznie. 2 godz. Gram. powtórzenie kursu kl. IV; słowa μι i najużywańsze nieregularne. 2 godz. Tłum. z Halm'a Cz. I kurs II. pag. 1—50. Ćwicz. dom. i w klasie. 2 godz. Po Wielkanocy Hom. Odys. 1—100. czytano i na pamięć. *Ordynaryjusz.*

4) Język niemiecki. Czytano kawałki poetyczne i proza. z I części Bone'go. z uwagami gramatycznemi. Początki nauki o wierszowaniu. Deklam. korekta wypracowań trzytygodniowych. 2 godz. NG. p. *Dr. Peters.*

5) Polnisch. mit III a.
6) Französisch. III b. comb. Plötz I. Seit. 69—91 incl. Knebes Leseb. Die ersten 38 St. des I. Abschn. dann 15 Fabeln. 2wöchentl. Exercit. und Ext. 2 St. *Andrzejewski.*

7) Mathematik. III b 1 et 2 comb. der einf. und zus. gesetzte Theil der Ketten- Theilungs- und Mischungsrechnung. Ueber Legirungen und Münzwesen. Decimalbrüche. Das Hauptsächlichste a. d. Buchstabenrechnung. I. Buch Euclid's Elemente nach Funck, bis zum Polygon. incl. Häusl. Arbeiten. 3 St. *Schroeder.*
8) Geschichte und Geographie. Römische Gesch. Geogr. v. Alt-Italien und Mittel-Europa. 3 St. *Raabe.*
9) Naturkunde. III b. 1 et 2. Mineralogie. Gewinnung, Bearbeitung und technische Wichtigkeit einzelner Mineralien. Die wichtigst. Lehren der Geognosie. 2 St. *Laskowski.*

Unter-Tertia. Coetus II.
Ordinarius: Gymnasial-Lehrer *Löns.*
1) Religionslehre. S. III a.
2) Latein. Ovid. Met. 5. 6. 2 St. 100 Verse memorirt. Caes. b. gall. 5. 6. lib. V. C. 1—4 memor. 4 St. Syntax. convenientiae et casuum, temp. et modor. 2 St. Wöchentl. Exerc. und Extemp. Der *Ordinarius.*
3) Griechisch. Wiederh. der Formenlehre. Verba auf *μι.* Die gewöhnlichsten unregelm. mündl. Uebersetzungen aus Halm. 1—5 u. 11. Jacobs. 9—12 u. Aesop. Fabeln. 14täg. Exercit. Nach Ostern Hom. Odyss. I. 100. 50 Verse memorirt. 6 St. *Luke.*
4) Deutsch. Aus Bone I. Theil pros. und poet. St. gelesen und erklärt. Alle 2—3 Wochen eine schriftliche Arbeit. 2 St. Der *Ordinarius.*
5) Polnisch. Mit III a.
6) Französisch. Mit III b. Coet. I.

7) Mathematik. Mit Coet. I.
8) Geschichte und Geographie. Geschichte der Römer. Geographie von Mittel-Europa. Kartenzeichnen. 3 St. Der *Ordinarius.*

5) Język polski. razem z kl. III a.
6) Język francuski. (razem z oddz. II kl. III b.) Plötz I. 69—91 włącznie. Z Wypisów Knebel'a, 38 pierwszych kawałków I. rozdziału, poczem 15 bajek. Co 2 tygod. ćwicz. w domu i w klasie. 2 godz. NG. p. *Andrzejewski.*
7) Matematyka. (kl. III b. oddz. 1 i 2 razem). reguła zamiany, spółki i mieszania z dodaniem zachodzących objaśnień co do mennictwa i aliażów złota i śrebra. Ułamki dziesiętne. Co najgłówniejszego z działań z liczbami względnemi. I księga Euklida aż do Wieloboku. Roboty domowe. 3 godz. N. G. p. *Schroeder.*
8) Hist. powsz. i jeografija. Dzieje Rzymian. Jeograf. starożytnej Italiji i Europy środkowej. 3 godz. N. W. p. *Raabe.*
9) Hist. naturalna. (kl. III b. 1 i 2 razem) Mineralogija. O wydobywaniu, obrabianiu i technicznej wartości niektórych kopalin. Najważniejsze nauki ziemiorodztwa. 2 godz. NG. p. *Laskowski.*

Tercyja niższa.
Oddział II. Ordyn. NG. p. *Löns.*
1) Nauka religiji. (patrz kl. III a).
2) Język łaciński. Ovid. Met. 5. 6. 2 godz. 100 wierszy na pamięć. Caes. b. gall. 5. 6. lib. V. C 1—4 na pamięć. 4 godz. Składnia Zgody, spadków i trybów. 2 godz. Co tydz. ćwicz. w domu i w klasie. 4 godz. *Ordynaryjusz.*
3) Język grecki. Powtórzenie etymol. Słowa na *μι.* Zwyczajniejsze nieregularne słowa. Ustne tłum. z Halm'a. 1—5 i 11. Jakobs'a wypisy 9—13. i bajki Ezopowe. Co 2 tyg. ćwicz. piśm. Po Wielkiej Nocy Hom. Odys. I. 100. 50 wierszy na pamięć. 6 godz. NG. p. *Luke.*
4) Język niemiecki. Z Bone'go Cz. I. wyjątki proz. i poet. czytano i objaśniano. Co 2 lub 3 tyg. wyprac. 2 godz. *Ordynaryjusz.*
5) Język polski. razem z kl. III a.
6) Język francuski. razem z kl. III b. oddz. I.
7) Matematyka. razem z oddz. I.
8) Hist. powsz. i jeografija. Dzieje Rzymian. Jeogr. Europy środkowej. Rysowano mapy. 3 godz. *Ordynaryjusz.*

9) Naturkunde. Mit Coet. I.

Quarta.

Ordinarius: Gymn.-Lehrer *Andrzejewski.*

1) Religionslehre. Für die kathol. Schüler: Die Lehre von der Sünde, der Tugend, der Gnade und den hh. Sakramenten. Das Leben und die Thaten Jesu Christi nach Kozłowski. 2 St. *Okroy.*

Für die evangel. Schüler: wie im Vorjahre.

2) Latein. 13 Vitae des Corn. Nepos. Miltiades memorirt. Phaedrus ausgew. Fabeln. Wiederholung der unregelm. Verba. Wortbildung. Casuslehre. Bonnell Vocabular. Wöchentlich Exercit. und Extemp. 10 St. Der *Ordinarius.*

3) Griechisch. Die Formenlehre bis zu d. Verbis auf $\mu\iota$. Jacobs. und mündl. Uebers. a. Halm. 14 täg. Scripta. *Luke.*

4) Deutsch. Bone Theil I. mit gramm. Bemerk. Declam. 3 wöchentl. Aufs. histor. Inhalts. 2 St. *Raabe.*

5) Polnisch. Formenlehre bis zum Verbum nach Szóstakowski. Declam. Les. in Wypisy Popl. Schriftl. Uebungen in der Klasse und zu Hause. 2 St. *Schroeder.*

6) Französisch. Ploetz von Lect. 41 an. 14tägige Pensa. 2 St. *Raabe.*

7) Mathematik. Decimalbrüche. Verhältnisse. Proportionen. Regeldetri. Schriftl. häusl. Uebungen. Einige Sätze des I. B. v. Euclid. Elem. nach Funck. 3 St. *Schroeder.*

8) Geschichte und Geographie. Oriental. und griech. Gesch. mit Berücksicht. der Mythologie. Geogr. v. Altgriechenl. und Südwest-Europa. 3 St. *Raabe.*

Quinta.

Ordinarius: Gymnasial-Lehrer *Laskowski.*

1) Religionslehre. Für die kathol. Schüler: Die Lehre von den Geboten Gottes und der Kirche. Bibl. Geschichte des Alten Testam. nach Kozłowski resp. nach Schuster. Poln. Abth. 2 St. Deutsche Abth. zusammen mit VI. 2 St. *Okroy.*

Für die evangel. Schüler: wie im Vorjahre.

9) Hist. naturalna z oddz. I.

Kwarta.

Ordynaryjusz N. G. p. *Andrzejewski.*

1) Nauka religiji. Dla uczniów katolickich. Nauka o grzechu, cnocie, łasce i sakramentach śś. Zycie i czyny Chrystusa Pana podług Kozłowskiego 2 godz. Ks. *Lic. Okrój.*

Dla uczniów ewangielickich, jak roku przeszłego.

2) Język łaciński. 13 bijografij Corn. Nep. Miltiades na pamięć. Z Fedrusa kilka bajek. Powtórzono słowa nieregul. O tworzeniu wyrazów, składnia spadków. Wokabuł się uczono z Bonnell'a, Co tydz. ćwicz. w domu i w klasie. 10 godz. *Ordynaryjusz.*

3) Język grecki. Etymotogija do słów na $\mu\iota$. Jakobs'a tłum. i ustnie z Halm'a. Co 2 tyg. ćwicz. piśm. NG. p. *Luke.*

4) Język niemiecki. Bone Cz. I. z uwagami gramat. Deklam. Co 3 tygod. wypr. treści historycznej. 2 godz. NW. p. *Raabe.*

5) Język polski. Etymologija aż do słowa podług Szóstakowskiego. Deklamacyje. Czytano wypisy Poplińskiego. Ćwicz. piśm. w klasie i w domu. 2 godz. NG. p. *Schroeder.*

6) Język francuski. Ploetz od 41 lekcyji począwszy. Co 2 tyg. ćwicz. piśm. 2 godz. NW. p. *Raabe.*

7) Matematyka. Ułamki dziesiętne. Stósunki. Proporcyje. Reguła trzech. Roboty piśm. domowe. Niektóre twierdzenia ks. I Euklida. 3 godz. NG. p. *Schroeder.*

8) Hist. powsz. i jeografija. Dzieje wschodu i Grecyji, z dodatkami mytologicznemi. Jeogr. Grecyji starożytnej i Europy południowo zachodniej. 3 godz. NW. p. *Raabe.*

Kwinta.

Ordynaryjuszem NG. p. *Laskowski.*

1) Nauka religiji. Dla uczniów katolickich. 2 godz. Nauka o przykazaniach Bożych i kościelnych. Dzieje biblijne starego zakonu, podług Kozłowskiego i Schuster'a. Oddział niemiecki razem z kl. VI. 2 godz. Ks. *Lic. Okrój.*

Dla uczniów ewangielickich jak roku przeszłego.

2) Latein. Wiederhol. des Pens. von VI. Unregelm. und anomale Verba. Adverb. und praepos. Die wichtigsten Regeln der Syntax. Uebers. von Spiess. Jacobs aesop. Fabeln, davon 25 memorirt. 2 B. röm. Gesch. (durch 6 Wochen vom Gymn.-Lehrer *Schröder* vertreten). 9 St. Der *Ordinarius.*

3) Deutsch. Bone Thl. I. Lesen und Declamiren. Zusammenges. Satz. Wöchentl. schriftl. Arbeiten hist. Inhalts. 3 St. *Raabe.*

4) Polnisch. Gramm. nach Małecki. Etymolog. Orthogr. Ueb. Kleine Aufsätze. Leseübungen und Declam. aus Wybór v. Poplinski. Deutsche Abth.: Uebersetzen aus dem Elementarb. v Popl. Orthogr. Uebungen. Abschreiben. 2 St. *Dlugosz.*

5) Französisch. Plötz I. Th. 1—51. 14tägige Exercit. Extemp. *Andrzejewski.*

6) Rechnen. Wiederholungen. Bruchrechnung. 3 St. *Schroeder.*

7) Geschichte und Geographie. Geschichten aus dem Alterthum. Allgemeine Uebersicht von Europa, Deutschland und Preussen. 2 St. *Raabe.*

Sexta.

Ordinarius: Gymnasial-Lehrer *Luke.*

1) Religionslehre. Für die kathol. Schüler: Die Lehre vom Glauben, nach dem Diöcesankatechismus. Bibl. Gesch. des A. T. bis zur Trennung des Reiches. 2 St. *Okroy.* Für die evangel. Schüler: mit V. comb.

2) Latein. Die regelm. Formenlehre. Mündl. Uebers. aus Spiess. Wöchent. Pensa. 9 St. *Luke.*

3) Deutsch. Lesen und Declam. nach Schweminski. Einfacher Satz. Wöchentl. schriftl. Arbeiten, für die Vorgerücktern leichte Erzählungen, für die Schwächern Abschriften aus Schweminski. 3 St. *Raabe.*

4) Polnisch. Regelm. Declin. u. Conjug. Leseüb. Declam. Schriftl. Uebung. in der Orthographie. 2 St. *Dlugosz.*

5) Rechnen. Die 4 Species in unbenannten Zahlen. Schriftl. Uebungen. 4 St. *Schroeder.*

2) Język łaciński. Powtórzono kurs kl. VI. Słowa nieregul. i nieforemne. Przysłówki i przyjimki. Najważniejsze reguły składni. Tłum. ze Spiess'a. Jakobs'a bajki Ezopowe; z tych 25 na pamięć. II ks. hist. rzymska. (Sześć tygod. zastępował NG. p. *Schroeder.*) 9 godz. *Ordynaryjusz.*

3) Język niemiecki. Bone Cz. I. Czytanie i Deklam. Zdanie złożone. Co tydzień robota piśm. histor. treści. 3 godz. NW. p. *Raabe.*

4) Język polski. Podług Gramm. Małeckiego etymol. Ćwicz. ortograf. Małe wypracowania. Czytanie i deklam. z wyboru Poplińskiego. Oddział niem: tłumacz. z wypisów Poplińskiego. Ćwicz. ortograf. Odpisywanie. 2 godz. p. *Długosz.*

5) Język francuski. Plötz Cz. I. 1—51. Co 2 tyg. ćwicz. w domu i w klasie. N. G. p. *Andrzejewski.*

6) Rachunki. Powtarzania. O ułamkach. 3 godz. NG. p. *Schroeder.*

7) Hist. powsz. i jeografija. Powieści z dziejów starożytnych. Ogólny pogląd na Europę, Niemcy i Prusy. 2 godz. NW. p. *Raabe.*

Seksta.

Ordynaryjuszem NG. p. *Luke.*

Nauka religiji. Dla uczniów katolickich. Nauka o wierze podług katechizmu dyjecezyjalnego. Dzieje biblijne starego zakonu aż do podziału państwa żydowskiego. 2 godz. Ks. *Lic. Okrój.* Dla uczniów ewangielickich razem z kl. V.

2) Język łaciński. Etymol. regularna. Tłum. ustne z wypisów Spiess'a. Co tydzień ćwicz. piśm. 9 godz. NG. p. *Luke.*

3) Język niemiecki. Czytanie, deklam. z wypisów Schwemińskiego. Zdanie niezłożone. Co tydzień robota piśm.; dla mocniejszych drobne powiastki, dla słabszych odpisywanie z Schwemińskiego. 3 godz. NW. p. *Raabe.*

4) Język polski. Regul. dekl. i konjug. Czytanie, deklam. Ćwicz. piśmienne ortograficzne. 2 godz. p. *Długosz.*

5) Rachunki. Cztery działania z liczbami oznaczonemi i nieoznaczonemi. Rachunki piśmienne. 4 godz. NG. p. *Schroeder.*

6) Geographie. Propädeutischer Unterricht. Uebersicht über die ganze Erdoberfläche. 2 St. *Raabe.*

In der Vorklasse wurde der Unterricht wie im Vorjahre ertheilt; desgleichen die technischen Fertigkeiten in den Gymnasialklassen behandelt.

40 Schüler bereitete der Religionslehrer Lic. *Okroy* in ausserordentlichen Stunden zur ersten hl. Beichte und Communion vor. Am 9. Sonntage nach Pfingsten, den 22. Juli, empfingen sie die hl. Communion in der festlich geschmückten Pfarrkirche.

6) Jeografija. Nauki wstępne. Pogląd na całą powierzchnią ziemi. 2 godz. NW. p. *Raabe.*

W klasie przygotowawczej udzielano tych samych nauk co roku przeszłego; również sztuki techniczne w klasach gimnazyjalnych traktowano w sposób dawniejszy.

40 uczniów przygotował Ks. *Lic. Okrój* w osobnych lekcyjach do pierwszej spowiedzi i komuniji ś. W niedzielę dziewiątą po Świątkach, 22 Lipca przystąpili do stołu pańskiego w kościele farnym pięknie przyozdobionym.

Die Abiturienten haben in diesem Jahre folgende Themata bearbeitet:
Abituryjenci tegoroczni opracowali następujące temata:

A. Zu Ostern (na Wielkanoc):

1) Im Deutschen (w niemieckiem): Welche Bedeutung haben die Worte Cicero's: Sola spes hominem in miseriis consolari solet?
2) Im Latein (w Łacinie): Non minor est virtus, quam quaerere parta tueri.
3) In der Mathematik (w matematyce):
   a) Ein △ geometr. zu construiren, wovon gegeben sind: die Höhe, die Mittellinie der Grundlinie und die Mittellinie für eine Seite.
   b) Ein △ trigonometr. zu berechnen, wovon gegeben sind der Winkel der Spitze, die Halbirungslinie desselben und die Höhe. *W.* der Spitze $= 69^0\, 34'$ Halb. *L.* etc. $= 67,34$. Höhe $= 65,27$.
   c) Aus der gegebenen Seitenlinie a eines gleichseitigen Kegels die Formeln für den Kubikinhalt und die Oberfläche desselben zu bestimmen.
   d) Wie gross ist die Rente, die 20 Jahre lang bezogen, das Aequivalent eines baaren Kapitals von 12,000 Thlr. bildet, wenn 5 % gerechnet werden?

B. Im Sommertermin (w półroczu latowem):

1) Im Deutschen (w niemieckiem): Πολλὰ τὰ δεινὰ κοὐδὲν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει. Soph. Antig.
2) Im Latein (w łacinie): Marcet sine adversario virtus. Seneca.
3) In der Mathematik (w matematyce):
   a) Ein △ geometr. zu construiren, von welchem gegeben sind die Summe zweier Seiten, das Höhenperpendikel zur dritten und der Radius des umschriebenen Kreises.
   b) Ein △ trigonometr. zu berechnen aus den beiden Segmenten p und q der Grundlinie, in welche die Halbirungslinie des Winkels der Spitze sie theilt, und diese Halbirungslinie selbst. $p = 37$, $q = 29$, Halb. $L = 43$.
   c) In einen normalen Kegel, dessen Seitenlinie a ist, und dessen Grundfläche r zum Radius hat, ist eine Kugel verzeichnet; es soll das Verhältniss dieser Kugel zum Kegel bestimmt werden.
   d) Eine Hinterlassenschaft wurde unter zwei Erben vertheilt unter der Bedingung, dass sich die Antheile umgekehrt wie die Alter der Erben verhalten. Der jüngere erhielt demnach 400 Thlr. mehr als der ältere, wäre aber dieser 4 Jahre jünger und jener 4 Jahre älter gewesen, so würden sie gleiche Antheile erhalten haben. Wie alt war jeder, und welches war der Antheil eines jeden?

Vertheilung der Stunden unter die Lehrer im Sommersemester 1866.
Podział lekcyi między nauczycieli w półroczu latowem 1866.

Lehrer.	Ordinarius in	Ia.	Ib.	IIa.	IIb.	IIIa.	IIIb. 1.	IIIb. 2.	IV.	V.	VI.	Stundenzahl.
1. Dr. *Łożyński*, Director.		2 Horat. 6 Griech.	2 Horat.									10.
2. Dr. *Funck*, Profess., erster Oberlehrer.		4 Math. 2 Phys.	4 Math.	4 Math. 1 Phys.								15.
3. *Haegele*, Professor, zweiter Oberlehrer.	Ia.	6 Latein. 2 Franz.	2 Franz.	2 Franz. 2 Griech. 2 Latein.								16.
4. *Węclewski*, dritter Oberlehrer.	IIIb. 1.	2 Poln.		2 Poln.			8 Latein. 6 Griech.					18.
5. Lic. *Okrój*, kathol. Religionslehrer.		2 Religion. 2 Hebr.		2 Religion. 2 Hebr.		2 Religion p. Abth. 2 Religion d. Abth.			2 Religion.	2 Religion. 2 Religion d. Abth.	2 Religion.	20.
6. *Wentzke*, vierter Oberlehrer.	IIa.	3 Deutsch.		8 Latein. 4 Griech. 2 Deutsch.	2 Latein.							19.
7. Dr. *Frey*, fünfter Oberlehrer.	Ib.	3 Gesch.	3 Gesch. 6 Latein. 4 Griech.			2 Ovid.	2 Ovid.					20.
8. *Raabe*, Oberl., erster ordentl. Lehrer.							3 Gesch.		2 Franz. 3 Gesch. 2 Deutsch.	3 Deutsch. 2 Gesch.	3 Deutsch. 2 Geogr.	20.
9. *Laskowski*, zweiter ordentl. Lehrer.	V.				4 Math. 1 Phys.	2 Naturg.		2 Naturg.		7 Latein.		16.
10. Dr. *Peters*, dritter ordentl. Lehrer.	IIb.		3 Deutsch.		2 Deutsch. 8 Latein. 2 Griech.	3 Gesch.	2 Deutsch.					20.
11. *Rochel*, vierter ordentl. Lehrer.	IIIa.				4 Griech.	8 Latein. 6 Griech. 2 Deutsch.						20.
12. *Andrzejewski*, fünfter ordentl. Lehrer.	IV.				2 Franz.	2 Franz.	2 Französisch. 2 Polnisch.		9 Latein.	3 Franz.		20.
13. *Schroeder*, sechster ordentl, Lehrer.						3 Math.	3 Math.		3 Math. 2 Poln.	3 Rechnen. (2 Lat.)	4 Rechnen.	20.
14. *Löns*, siebenter ordentl. Lehrer.	IIIb. 2.					3 Gesch.	3 Gesch.	10 Latein. 2 Deutsch. 3 Gesch.				21.
15. *Luke*, achter ordentl. Lehrer.	VI.		2 Griech.					6 Griech.	5 Griech.		9 Latein.	22.
16. Pfarrer *Consentius*, evangel. Religionsl.		2 Religion.				2 Religion.			2 Religion.	2 Religion.		8.
17. *Długosz*, Zeichenl.	(VII.)	2 St. Zeichnen für die Geübteren.							2 Zeichnen.	2 Zeichnen. 3 Schreib. 2 Poln.	2 Zeichnen. 3 Schreib. 2 Poln.	18.
18. *Trautmann*, Gesanglehrer.		3 St. Sängerchor.							1 Gesang.	2 Gesang.	2 Gesang.	8.
19. *Müller*, Cand. prob.										3 Rechnen.		3.

Verordnungen der Königl. Behörden.

Vom 27. December 1865. Vom Neujahr 1866 ab werden statt sechs acht Religionsstunden für die evangel. Schüler ertheilt, die mittlere Stufe in 2 Abtheilungen getheilt und die Remuneration angemessen erhöht.

Vom 20. Februar 1866. Die Gymnasial-Krankenkasse ist nach dem Statut vom 1. Mai 1865 künftig zu verwalten. Dieses Statut lautet:

Statut für die Gymnasial-Krankenkasse zu Culm.

§ 1.

Die Gymnasial-Krankenkasse bezweckt die Unterstützung armer, in Culm erkrankter und ärztlich behandelter Schüler des Culmer Gymnasiums durch Bezahlung der Arzeneien, event. des Krankenwärters und etwaiger Verpflegung.

§ 2.

Ueber die Bedürftigkeit entscheidet in zweifelhaften Fällen der Verwalter der Krankenkasse und der Director.

§ 3.

Theilnehmer sind alle armen Schüler des Gymnasiums, welche aus der Gymnasial-Krankenkasse unterstützt zu werden wünschen und in den ersten acht Tagen des Tertials ihren Beitrag von $2\frac{1}{2}$ Sgr. i. l. Zwei und einen halben Silbergroschen pro Tertial an den Klassen-Ordinarius entrichtet haben.

Von bemittelten Schülern wird erwartet, dass sie aus Liebe zu ihren armen, kranken Mitschülern freiwillige Beiträge leisten werden, ohne durch letztere Ansprüche an die Kasse zu begründen. Auch anderweitige

Rozporządzenia Władzy.

Z dn. 27 Grudnia 1865 r. Od nowego roku (1866) począwszy dla nauki religiji ewangielickiej wyznaczono ośm lekcyj na tydzień zamiast dotychczasowych sześciu; klasy średnie podzielono w tym celu na dwa oddziały, a wynagrodzenie stósownie podwyższono.

Z dn. 20 Lutego 1866 r. Gimnazyjalna Kasa Chorych według statutu z 1go Maja 1865 r. ma się odtąd rządzić.

Statut gimnazyjalnej Kasy Chorych w Chełmnie.

§ 1.

Gimnazyjalna Kasa Chorych wspierać będzie ubogich, w Chełmnie chorujących i leczonych uczniów gimnazyjum chełmińskiego, bezpłatnem dostarczaniem lekarstw, a w razie potrzeby także opłatą stróża i pokarmów.

§ 2.

W razach wątpliwych rozstrzyga rządzca Kasy Chorych i Dyrektor, który uczeń jest ubogim.

§ 3.

Uczestnikami są wszyscy ubodzy uczniowie gimnazyjum, którzy z gimnazyjalnej Kasy Chorych wsparcia zażądają i w pierwszych ośmiu dniach każdego tercyjału składkę w ilości $2\frac{1}{2}$ śrg. na ręce ordynaryjusza swego złożą.

Spodziewać się należy, że uczniowie bogatsi z przywiązania do swych uboższych i chorych współuczniów dobrowolne ofiary składać będą bez roszczenia sobie jakiejkolwiek pretęsyji do Kasy. Inne także ofiary

milde Beiträge werden gern angenommen und sollen in dem Jahresberichte des Gymnasiums die Wohlthäter genannt werden.

Aus diesen freiwilligen Beiträgen soll für ganz arme und zahlungsunfähige Schüler der Beitrag zur Krankenkasse gezahlt werden.

§ 4.

Die Verwaltung der Krankenkasse wird einem Mitgliede des Lehrer-Collegiums anvertraut und geschieht unentgeltlich.

§ 5.

Nur die von dem jedesmaligen Verwalter der Krankenkasse unterzeichneten Recepte haben Gültigkeit.

§ 6.

Die Klassenordinarien liefern die gesammelten Beiträge jedes Tertials an den Verwalter der Krankenkasse gegen Quittung ab.

§ 7.

Der Verwalter der Krankenkasse legt ein Mal im Jahre, Anfangs Juli, Rechnung und erhält von dem Lehrer-Collegium die Decharge.

§ 8.

Die jedesmaligen Ueberschüsse werden vom Verwalter der Krankenkasse mit Zustimmung des Directors zinslich untergebracht.

§ 9.

Der Reservefonds darf nur zu den in § 1 bezeichneten Zwecken verwandt werden.

§ 10.

Sollten irgend welche Umstände die Auflösung des Krankenkassen-Instituts einmal nothwendig machen, so entscheidet über die Verwendung des dann vorhandenen Reservefonds das gesammte Lehrer-Collegium.

§ 11.

Ueber Einnahme und Ausgabe wird im Programm des Gymnasiums jährlich Bericht erstattet.

Culm, den 1. Mai 1865 (fünf und sechszig).

gez. Dr. **Łożyński**, Gymnasial-Director.

gez. *Dr. Funck*, Professor. *Hägele*, Professor. *Węclewski*, Oberlehrer. *Lic. Okrój*, Religionslehrer. *Wentzke*, Oberlehrer. *Dr. Frey*, Oberlehrer. *Raabe*, Oberlehrer. *Laskowski*, Gymnasiallehrer. *Dr. Peters*, Gymnasiallehrer. *Rochel*, Gymnasiallehrer. *Andrzejewski*, Gymnnsiallehr. *Schroeder*, Gymnasiallehr. *Löns*, Gymnasiallehrer. *Luke*, Gymnasiallehrer. *Długosz*, Zeichenlehrer.

chętnie się przyjmą a dobrodzieje w programie gimnazyjalnym wymienieni będą.

Z tych dobrowolnych ofiar opłacać się będzie składka za zupełnie ubogich uczniów, którzy sami z własnej kieszeni tego uczynić nie są w stanie.

§ 4.

Kasa Chorych oddaną zostanie pod bezpłatny zarząd jednemu z członków grona nauczycielskiego.

§ 5.

Tylko przez rządzcę kasy podpisane recepty kasa przyjmuje.

§ 6.

Ordynaryjusze klas zebrane przez siebie składki w każdym tercyjale za kwitem oddawają rządzcy kasy.

§ 7.

Rządzca Kasy Chorych raz w rok na początku Lipca składa rachunek i od grona nauczycielskiego odbiera pokwitowanie.

§ 8.

Przewyżki każdorazowe rządzca kasy z przyzwoleniem dyrektora na bezpieczny wydaje procent.

§ 9.

Funduszu rezerwowego wolno tylko do celów w § 1 oznaczonych użyć.

§ 10.

Gdyby kiedykolwiek miała się okazać potrzeba rozwiązania instytutu Kasy Chorych, wtedy całe grono nauczycielskie rozstrzyga, co się stać ma z funduszem rezerwowym.

§ 11.

Dochody i rozchody co rok w programie gimnazyjalnym publikować się będą.

Chełmno 1go Maja roku 1865.

podp. **Dr. Łożyński**, dyrektor gimnazyjum.

podp. *Dr. Funck*, profesor. *Haegele*, profesor. *Węclewski*, nauczyciel wyższy. *Ks. Lic. Okrój*, nauczyciel religiji. *Wentzke*, nauczyciel wyższy. *Dr. Frey*, nauczyciel wyższy. *Raabe*, nauczyciel wyższy. *Laskowski*, nauczyciel gimnazyjalny. *Dr. Peters*, nauczyciel gimnazyjalny. *Rochel*, nauczyciel gimnazyjalny. *Andrzejewski*, nauczyciel gimnazyjalny. *Schroeder*, nauczyciel gimnaz. *Löns*, nauczyciel gimnaz. *Luke*, nauczyciel gimnaz. *Długosz*, nauczyciel rysunków.

Vom 29. April. Behufs einer statistischen Erhebung kommt es darauf an, zu ermitteln, wie viele Schüler aus den einzelnen landräthlichen Kreisen die höhern Lehranstalten unserer Provinz besuchen. (Die Zusammenstellung vom 19. Mai 1866 hat ergeben, dass die Schüler des hiesigen Gymnasiums nach Kreisen, wie folgt, vertheilt sind: Allenstein 1, Berent 16, Carthaus 8, Conitz 8, Culm 232, Danzig 9, Graudenz 11, Flatow 5, Löbau 15, Marienburg 1, Marienwerder 11, Neustadt 5, Roessel 3, Rosenberg 2, Schwetz 41, Schlochau 1, Pr. Stargardt 40, Strasburg 29, Stuhm 2, Thorn 31, andere Provinzen 38. Summa = 509).

Vom 20. Mai c. Die Remunerationen für die Verwaltung der Bibliotheken werden durch Ministerial-Erlass vom 7. Mai d. J. geregelt.

Vom 10. Juli c. Es sind nunmehr 244 Exempl. des Programms nach Königsberg einzuschicken; (nach Berlin 167 Exempl.)

Empfohlen (und angeschafft) ist: L. Hahn, Geschichte Friedrich des Grossen. Berlin, Hertz. Fontane, der schleswig-holsteinsche Krieg. Berlin. R. v. Decker.

Z dn. 9 Kwietnia. Zależy na tem, by dójść, ilu uczniów z każdego powiatu wyższe zakłady naukowe naszej prowincyji odwiedza. (Statystyka 19 Maja 1866 sporządzona okazała, że uczniowie tutejszego gimnazyjum, jak następuje, na powiaty są rozdzieleni: na powiat olsztyński przypada 1, na kościerski 16, kartuski 8, chojnicki 8, chełmiński 232, gdański 9, grudziądzki 11, złotowski 5, lubawski 15, malborski 1, kwidzyński 11, wejherowski 5, reszelski 3, suszski 2, świecki 41, człuchowski 1, starogardzki 40, brodnicki 29, sztumski 2, toruński 31; na inne zaś prowincyje przypada 38. Summa = 509.

Z dn. 20 Maja r. b. Rozkazem ministeryjalnym z 7 Maja r. b. ustanowiono remuneracyje za zarząd biblijotek.

Z dn. 10 Lipca r. b. Do Królewca mają się odsyłać 244 egzempl. programu; (do Berlina 167 egz).

Polecono (i zakupiono): L. Hahn, histor. Fryderyka Wielkiego, Berlin, Hertz. Fontane, wojna szleswicko holsztyńska. Berlin. Decker.

Chronik.

Das neue Schuljahr wurde am 11. September mit einem feierlichen Hochamt eröffnet. Krankheiten der Lehrer traten alsbald störend ein. Herr Gymn.-Lehrer *Laskowski*, welcher während der Ferien erkrankt war, musste am 28. Septbr. einen 4wöchentlichen Urlaub antreten, auch kurz vor Ostern wieder vertreten werden; jetzt erfreut er sich einer festen Gesundheit. Am 11. Octbr. wurde Herr *Andrzejewski* krank und fehlte einen ganzen Monat bei dem Unterricht.

Am 11. Octbr. fand die nachträgliche Prüfung des Abiturienten *Hermann Borna*, welcher am 20. Juli v. J. während der Prüfung erkrankt war, statt. Zum Commissar des Kgl. Prov.-Schul-Collegiums für diese Prüfung war durch Verfüg. vom 28. Septbr 1865 der Unterzeichnete ernannt. Der Schüler erhielt das Zeugniss der Reife. (Hermann

Kronika.

Nowy rok szkólny rozpoczął się 11go Września solennem nabożeństwem. Choroby kilku nauczycieli wkrótce regularny kurs nauk przerwały. Naucz. gimn. p. *Laskowski*, który podczas wakacyj zachorował był, 28go Września uzyskał czterotygodniowy urlop, i znów krótko przed Wielka Nocą zastępowanym być musiał. Obecnie stałego używa zdrowia. 11go Października zachorował NG. p. *Andrzejewski* i przez cały miesiąc nie udzielał lekcyj.

11go Października odbył się popis dojrzałości abituryjenta Hermana Borny, który 20 Lipca r. p. podczas egzaminu zachorował był. Rozporządzeniem z dn. 28 Września 1865 niżéj podpisany był wyznaczony na komisarza król. prow. kolegijum szkólnego. Abituryjent uzyskał świadectwo dojrzałości. (Herman Borna z Dubiela, pow.

Borna aus Dubiel, Kr. Marienwerder, 22 J. alt, kath., 6 J. auf der Anstalt, 3 J. in I., stud. Theologie in Pelplin).

Am 28. Novbr. pr. brachte der Unterzeichnete in Begleitung des Oberlehr. *Raabe* dem Gymnasium zu Conitz bei der 50jährigen Gedenkfeier seines Bestehens die Glückwünsche der hiesigen Anstalt dar.

Das neue Jahr 1866 begann mit vielfachem Familienunglück der Lehrer. Herr *Rochel* verlor seine Ehegattin, dem Collegen *Laskowski* starb ein Kind, dem Collegen *Wentzke* drei Kinder in kurzen Zwischenräumen. Am 21. Febr. bestatteten wir den am 19. eiusd. verstorbenen Domainen-Rath *Fleran*. Da er für die Gründung des Gymnasiums mit dem Gerichts-Sekretair *Wyczynski* sehr thätig gewesen ist: so erwiesen ihm aus Dankbarkeit Lehrer und Schüler der Anstalt die letzte Ehre; die Schüler führten eine Trauermesse aus und sangen am Grabe. Auch des am 23. Februar verstorbenen genialen Musiklehrers *Carl Hoffmann* muss die Anstalt dankbar gedenken. Er hatte ihre gesangskundigen Schüler vielfach angeregt und gebildet und die ersten Chöre zum Oedipus auf Colonos noch kurz vor seinem Tode eingeübt. Alle Lehrer gaben ihm das Geleite zu seiner Ruhestätte und der Sängerchor des Gymnasiums sang das Miserere.

Am 12. März fand unter dem Vorsitz des Geh. Reg.-Raths, Ritters, Herrn *Dr. Dillenburger*, die mündliche Prüfung der beiden Abiturienten *Batke* und *v. Borowski* statt. Beide erhielten das Zeugniss der Reife.

1) Carl Batke aus Jeglija Kr. Löbau, 21 J. alt, kathol. Conf., 2½ J. in I. Er will Theologie in Pelplin studiren.
2) Stephan v. Borowski aus Neuhütte Kr. Bütow, 22 J. alt, kath., 2½ J. in I. Theologie in Pelplin.

Nach dieser Prüfung nahm der Herr Geh.-Rath *Dillenburger* bei seiner Uebersiedelung an das Königl. Prov.-Schul-Collegium zu Breslau von den Lehrern Abschied. Der Unterzeichnete suchte sowohl unmittelbar nach der Prüfung, als auch bei einem ihm zu Ehren im Kaufm. Joseph Schmarseschen Hause veranstalteten Souper, an welchem ausser den Lehrern der Anstalt die Vertreter der Stadt und die Geistlichkeit

kwidzyńskiego, miał lat 22, katol. był 6 lat uczniem zakładu, 3 lata w kl. I. Słucha teologiji w Pelplinie).

28go Listopada niżéj podpisany w towarzystwie nauczyciela wyższego p. *Raabe* złożył gimnazyjum chojnickiemu przy 50 letnim jubileuszu istnienia swego życzenia tutejszego zakładu naukowego.

Nowy rok 1866 rozpoczął się wielorakiemi wypadkami nieszczęśliwemi. N. G. p. *Rochel* stracił małżonkę, p. *Laskowskiemu* umarło jedno dziecko a p. *Wentzke'mu* troje dzieci w krótkim czasie. 21go Lutego pochowaliśmy na dniu 19 t. m. zmarłego radzcę *Flerana*. Ponieważ nieboszczyk wraz z sekretarzem sądowym *Wyczyńskim* nadzwyczajnie czynnym był przy założeniu gimnazyjum naszego, więc z wdzięczności tak nauczyciele jako i uczniowie ostatnią mu oddali cześć. Uczniowie wykonali mszę żałobną i śpiewali przy grobie. Zakład także z wdzięcznością wspomina nauczyciela muzyki *Karóla Hoffmann'a*, który 23go Lutego zmarł. On bowiem uczniów śpiewać umiejących zachęcał i kształcił, także pierwsze chóry do Edypa Kolonejskiego jeszcze krótko przed śmiercią swoją z nimi ćwiczył. Wszyscy nauczyciele towarzyszyli zwłokom jego do grobu, a chór śpiewaków gimnazyjalnych odśpiewał Miserere.

12go Marca pod przewodnictwem tajnego radzcy regiencyjnego p. Dr. Dillenburger, kawalera etc. odbył się ustny popis dwóch abyturyjentów Batkiego i Borowskiego. Obydwaj uzyskali świadectwo dojrzałości.

1) Karól Batke z Jegliji pow. lubawskiego miał lat 21, katol. 2½ roku w kl. I. Chce słuchać teologiji w Pelplinie.
2) Stefan Borowski z Nowej Huty pow. bytowskiego, miał lat 22, katol., 2½ roku w kl I. Chce słuchać teologiji w Pelplinie.

Po tym popisie tajny radzca p. Dillenburger, powołanym będąc do król. prow. kolegijum szkólnego w Wrocławiu, pożegnał się z nauczycielami. Niżej podpisany zaraz po ukończonym popisie, jako też podczas kolacyji na cześć radzcy u kupca Józefa Schmarse danej, na której prócz nauczycieli zakładu znajdowali się także przełożeni miasta i duchowieństwa obydwóch

beider Confessionen sich betheiligte, dem um das kathol. Schulwesen der Provinz Preussen hochverdienten Manne die Gefühle der Verehrung, der Liebe und des Dankes für die der Anstalt und ihren Lehrern in so reichem Maasse bewiesenen Wohlthaten Ausdruck zu geben. Vorher hat das Lehrcollegium in einer Adresse an denselben den gleichen Empfindungen und den Gefühlen der Wehmuth bei seinem Scheiden Worte geliehen und den Religionslehr *Okrój* nach Königsberg deputirt, um bei der Ueberreichung eines Ehrengeschenks, welches die katholischen höhern Anstalten der Provinz dem Scheidenden verehrten, unsere Anstalt zu vertreten.

Am 18. Juni nahm Herr *G. Eckler*, Civillehrer bei der Central-Turnanstalt in Berlin, im Auftrage des Herrn Ministers der geistlichen etc. Angelegenheiten Excellenz von dem Stande und Betriebe des Turnwesens an dem hiesigen Gymnasium Kenntniss.

Am 10. Juli fand die Einweihungsfeier des neuen Gymnasialgebäudes mit Genehmigung des K. Prov.-Schul-Collegiums statt, welches zu derselben den K. Regierungs- und Provinzial-Schulrath, Ritter etc. Herrn *Dr. Goebel*, als seinen Commissarius entsandt hatte. Ein Comité, bestehend aus dem Unterzeichneten, dem Prof. *Funck*, Prof. *Haegele*, Religl. *Lic. Okrój*, GL. *Laskowski*, dem Decan *Lic. Bartoszkiewicz*, den Vertretern der Stadt Herrn Bürgerm. *Castner* und Stadtverordneten-Vorsteher *Doering* und dem Landrath Freiherrn *v. Schrötter* hatte vorher zu diesem Feste die Einladungen ergehen lassen und die Anordnungen besorgt. Die Feier fiel in eine sehr ernste Zeit und musste den ernsten Character festhalten; daher fiel das Schulfest auf der Kämpe aus. Die Vorfeier bildete am Nachmittage des 9. Juli die Aufführung des Oedipus auf Colonos, (deutsch von Donner) mit der Musik von Mendelsohn Bartholdy in antiken Costümen und neuen Decorationen, Athen mit der Acropolis und den Hain der Eumeniden darstellend, im Saale des Hôtel de Rome (bei W. Th. Lohde). Diese Schülerleistung fand die gütige Anerkennung des zahlreich versammelten Publicums. (Die Schüler der Anstalt waren bei der Gene-

wyznań, starał się wyrazić uczucia uszanowania, miłości i wdzięczności mężowi temu tak wielce zasłużonemu o katolickie szkólnictwo w prowincyji pruskiej za dobrodziejstwa zakładowi i nauczycielom hojnie świadczone. Już poprzednio gronò nauczycielskie wyraziło mu na piśmie te same uczucia i wysłało było Ks. *Lic. Okroja* jako deputowanego do Królewca, aby tam zastępował zakład nasz przy wręczeniu honorowego podarku, który wyższe zakłady katolickie prowincyji odchodzącemu radzcy ofiarowały.

18go Czerwca p. G. *Eckler*, nauczyciel cywilny przy centralnej szkole turnieji w Berlinie, na rozkaz p. Ministra spraw duchownych etc. etc. zapoznał się ze sposobem udzielania turnieji przy tutejszem gimnazyjum.

10go Lipca odbyła się uroczystość konsekracyji nowego gmachu gimnazyjalnego, na którą król. prow. kolegijum szkólne jako komisarza swego zesłało król. rej. i prow. radzcę szkólnego p. *Dr. Goebel*, kawalera wysokich orderów etc. Komitet składający się z niżej podpisanego, prof. *Funck*, prof. *Haegele*, *Ks. Lic Okroja*, naucz. gimn. *Laskowskiego*, dziekana *Lic. Bartoszkiewicza*, burmistrza *Castner*, przełożonego deputowanych miasta *Doering* i landrata barona *v. Schrötter* już poprzednio rozesłał był zaproszenia i przygotowania urządził. Uroczystość przypadła na czasy poważne, i charakter poważny zachować musiała; dla tego nie odbyła się przechadzka na kępę. Po obiedzie 9go Lipca jako wstęp do uroczystości przedstawiono Edypa Kolonejskiego (tłum. niem. Donner'a) z muzyką Mendelzona Bartoldego w starożytnych kostjumach i z nowemi dekoracyjami, przedstawiającemi Ateny z grodem Acropolis i gajem Eumenidów, w sali hotelu rzymskiego u p. W. Th. Lohde'go. Licznie zgromadzona publiczność łaskawie przyjęła tę reprezentacyję uczniów. (Uczniowie zakładu na próbie jeneralnej byli.) Że się reprezentacyja udała zawdzięczamy pilności uczniów występujących — ich nazwiska znajdują się przy

ralprobe zugelassen). Dass sie gelang, haben wir dem Fleisse der mitwirkenden Schüler — ihre Namen sind in dem besondern Abdruck der Chöre genannt — und der mühe- und einsichtsvollen Leitung des GL. *Laskowski* zu verdanken. Die Begleitung am Klavier führte der Abiturient *Goldon* aus. Nach der Aufführung versammelten sich die Festgenossen im kleinen Saale des genannten Hôtels und wurden hier von dem unterzeichneten Director begrüsst.

Dienstag, den 10. Juli, dem Tage der Festfeier selbst, versammelten sich Morgens $8^1/_4$ Uhr die Schüler und die Festgenossen auf dem alten Turnplatze. Nachdem der Herr Schulrath, durch Lehrer der Anstalt abgeholt, erschienen war, nahm der Unterzeichnete in einigen Worten von dem alten Gebäude Abschied und sprach der Stadt Culm, die uns darin gastlich aufgenommen, den Dank aus. Sodann begab sich der Festzug unter dem Geläute der Glocken und den Klängen der Musik über den Markt nach dem neuen Gebäude und stellte sich vor demselben auf. Hier wurde durch den Commissar der Königlichen Regierung zu Marienwerder, Herrn Wasser-Bau-Inspector *E. Kozłowski*, der Herr Baumeister *Herrmann*, der den Bau geleitet hatte, aufgefordert, dem Vertreter des Königl. Prov.-Schul-Collegiums, Herrn Reg.- und Prov.-Schul-Rath *Dr. Goebel*, das Haus zu übergeben, aus dessen Händen der Unterzeichnete die Schlüssel erhielt. Nach dieser einleitenden, von entsprechenden Ansprachen begleiteten, Feier begab sich die Festversammlung in das Vestibül. Von hier wurde der Vertreter des Hochwürdigsten Bischofs von Culm, Herrn *Johannes v. d. Marwitz*, Bischöfliche Gnaden, der General-Vicar und Domcapitular Herr *Dr. Hasse* mit der zahlreich erschienenen Geistlichkeit aus der Pfarrkirche abgeholt und durch den genannten hohen Herrn der kirchliche Weiheact vollzogen. In dem Vestibulum war ein Altar errichtet. Nach dem Veni Creator erfolgte die kirchliche Einsegnung der dem Unterricht und seinen Mitteln gewidmeten Räume durch den Herrn General-Vicar — der Sängerchor sang inzwischen ein geistliches Lied — nach deren Schluss derselbe in einer tief ergreifenden und mäch-

chórach osobno na ten cel drukowanych — i mozolnemu i światłemu kierownictwu naucz. gimn. p. *Laskowskiego*. Śpiewom towarzyszył na fortepianie abituryjent Goldon. Po reprezentacyji zgromadzili się goście przybyli w małej sali wymienionego hotelu, gdzie ich niżej podpisany dyrektor przywitał.

We wtorek 10go Lipca zgromadzili się rano o $8^1/_4$ godzinie uczniowie i goście na dziedzińcu starego gimnazyjum. Gdy się radzca szkólny, po którego kilku nauczycieli wysłano, ukazał, niżej podpisany w krótkiej przemowie pożegnał się z gmachem starym i miastu Chełmnu, które nas dotąd w gmachu tym gościnnie przyjmowało, wdzięczność swą wyraził. Poczem przy odgłosie dzwonów i dźwiękach muzyki przez rynek uroczystym pochodem wszyscy do nowego gimnazyjum się udali i tam przed budynkiem na ulicy ustawili. Wtedy inspektor budowli wodnych p. *E. Kozłowski*, jako komisarz król. rejencyji w Kwidzynie, budowniczemu panu *Hermann*, który budowlą gmachu kierował, oddać kazał klucze gimnazyjum rejen. i prow. radzcy szkólnemu p. *Dr. Goebel*, który zastępował król. prow. kolegijum szkólne, a dopiero z rąk tego niżej podpisany je odebrał. Po tej wstępnej, odpowiedniemi mowami okraszonej uroczystości weśli wszyscy do przedsionku. Wysłano natychmiast deputacyją po ks. Oficyjała p. *Dr. Hasse*, który jako zastępca Najprzewielebniejszego księdza Biskupa Chełmińskiego na czele licznie zpromadzonego duchowieństwa tymczasem w kościele farnym czekał. Przybywszy na miejsie rozpoczął przy ółtarzu w przedsionku ustawionym akt poświęcenia gmachu. Po *Veni Creator* wszystkie szkólnemu użytkowi mające służyć pokoje i sale obchodził i poświęcał, gdy tymczasem chór śpiewaków pieśń kościelną śpiewał; Zakończył wysoki dygnitarz akt ten mową porywającą, która wielkie na słuchaczach wrażenie sprawiła; mówił o znaczeniu uroczystości i o zadaniu szkoły, że i ona powinna walczyć w obronie prawdy i prawdziwej religijności.

Następująca potem uroczystość szkólna

tig wirkenden Rede über die Bedeutung der Feier und die Aufgabe der Anstalt als die Mitkämpferin für Wahrheit und ächte Religiosität sprach. Der dann folgende Schulactus in der durch ihre Schönheit überraschenden Aula wurde durch den Chor aus Haydn's Schöpfung: „Die Himmel erzählen die Ehre Gottes" mit Solis und voller Orchesterbegleitung, unter Leitung des Gesanglehrers Herrn *Trautmann*, eingeleitet. Dann betrat der unterzeichnete Director die Rednerbühne und ging in seiner Festrede von dem Ernst der Zeiten aus, in denen sich hier ein Friedenswerk vollziehe, sprach über die Bedeutung der Feier, den Eindruck und die Wirkung der lichten und freundlichen Räume auf das Gemüth der Jugend, machte einen historischen Rückblick auf den Ursprung der 29 Jahre bestehenden Anstalt, gedachte der Männer, die für ihre Gründung gewirkt, insbesondere der städtischen Behörden, welche der Anstalt ihre Theilnahme bewiesen, hob die Königliche Fürsorge für die Bildung des Volkes und die Munificenz, mit welcher die neue Unterrichtsstätte ausgestattet, hervor, rühmte die Verdienste der Bischöfe von Culm um die Entstehung und Förderung der Anstalt und bezeichnete diese Weihefeier als eine wahre Dankesfeier. Die Umschliessung des neuen Gymnasialgebäudes mit der aus ihren Grundmauern sich erhebenden Turnhalle und der zur Gymnasialkirche bestimmten Franciskanerkirche zu einer Einheit gab Gelegenheit zu Betrachtungen über das Wesen der Erziehung, über die Unzertrennlichkeit von Kirche und Schule und die besondere Aufgabe des hiesigen Gymnasiums mit Rücksicht auf seinen Ursprung. Der Geist, welcher bisher in der Anstalt gewaltet und fürder walten soll, bildete die Schlussgedanken, an welche sich ein Hoch auf den Allergnädigsten Königlichen Schirmherrn der Anstalt anschloss. Der Herr Prov.-Schul-Rath *Dr. Goebel*, den wir bei dieser Feier zum ersten Male als unsern Chef begrüssten, reihte in seiner Rede auch den Unterzeichneten Denjenigen an, die für den Neubau des Gymnasiums sich gemüht hatten, verbreitete sich über das Wesen und die Unterrichts-Mittel der Gymnasialbildung und sprach seine wohlwollenden Wünsche für das Gedeihen der Anstalt

rozpoczęła się w auli, uderzającej każdego pięknością swą, odśpiewaniem chóru z Haydena die Schöpfung: „Nieba głoszą chwałę Boga", z solami i orkiestrową muzyką pod dyrekcyją nauczyciela śpiewu p. *Trautmann*. Potem niżej podpisany dyrektor wstąpił na mownicę i w mowie swej wychodząc od wojny, śród której tutaj dzieło pokoju się wykonywa, mówił o znaczeniu uroczystości, o wrażeniu i wpływie jasnego i pięknego gmachu na umysły młodzieży, dał pogląd historyczny na zakład 29 lat istniejący, wspomniał mężów, którzy się do założenia szkoły przyczynili, osobliwie władze miejskie, które zakładowi okazywały swą sympatyję, zwrócił szczególną uwagę na pieczę króla Jego Mości o oświatę narodu i na hojność, z jaką nowy ten nauk przytułek uposażono; dalej chwalił zasługi biskupów chełmińskich względem założenia i popierania zakładu, i mógł niejako akt poświęcenia nazwać aktem dziękczynienia. Obok nowego gmachu gimnazyjalnego dźwigająca się już z posad swojich sala do ćwiczeń gimnastycznych przeznaczona, oraz wspaniały kościół pofranciszkański tuż obok stojący, który będzie nam służył za kościół gimnazyjalny, dały mówcy pochop do uwag o wychowaniu, o nierozłączności kościoła i szkoły, i o szczegółowem zadaniu tutejszego gimnazyjum ze względu na początek swój. Wspomniawszy o duchu, jaki dotychczas w zakładzie panował i nadal panować ma, zakończył mowę okrzykiem: niech żyje Król, najłaskawszy opiekun zakładu.

Radzca prowincyjonalny p. *Dr. Goebel*, któregośmy przy tej uroczystości pierwszy raz jako przełożonego naszego pozdrowili, zaliczył w mowie swej niżej podpisanego do tych mężów, którzy się najwięcej o wybudowanie nowego gmachu starali, mówił o istocie i środkach wykształcenia gimnazyjalnego i zakończył uprzejmemi życzeniami dla pomyślności zakładu.

Uroczystość szkólną zakończono śpiewem *Salvum fac regem* p. *Trautmann*. Ztąd wszyscy pomimo gwałtownego deszczu w wzorowym porządku udali się do kościoła farnego, gdzie Ks. Oficyjał *Dr. Hasse* sumę celebrował. Ks. Proboszcz Dr. theol. *Redner* z Gdańska, dawniejszy uczeń zakładu, w

aus. Mit dem Gesange Salvum fac Regem von *Trautmann* wurde der Schulactus geschlossen. Nunmehr bewegte sich der Festzug in bester Ordnung, trotz des herabströmenden Regens, zur Pfarrkirche, wo der Herr General-Vicar *Dr. Hasse* das Hochamt celebrirte. Herr Pfarrer Dr. theol. *Redner* aus Danzig, ein ehemaliger Zögling der Anstalt, sprach in der Festpredigt über die Bedeutung der Feier und über die christliche Wissenschaft als Grundlage der Erziehung. Diese geist- und gehaltvolle Rede ergriff mächtig die Herzen und hat den bleibendsten Eindruck zurückgelassen. Mit einem Te Deum schloss die kirchliche Feier.

Nachmittags $2^1/_2$ Uhr nahmen an dem Diner im Hôtel de Rome 125 Festgenossen theil. Toaste auf Se. Majestät den König, den Herrn Oberpräsidenten, auf Se. Bischöfliche Gnaden, die Herren Provinz.-Schulräthe *Dr. Goebel* und Geh. Rath *Dillenburger*, die Stadt Culm, das Gymnasium, die ehemaligen Zöglinge der Anstalt, ihre Wohlthäter und Gönner, auf das Kriegsheer, in dem auch viele ehemalige Zöglinge der Anstalt mitkämpfen u. A. wurden in begeisterter Weise ausgebracht und hoben die ernste Stimmung freudig empor. In dem schönen Garten des Herrn *L. Schmidt* wurden noch einige heitere Abendstunden zugebracht und dort auch der leidenden Krieger gedacht. Die Sammlung ergab 39 Thlr., die an den Schatzmeister des Kreisvereins abgeführt wurden.

So verlief das Fest in ungetrübter und würdiger Weise.

Es waren trotz der Ungunst der Zeiten viele ältere und jüngere Schüler der Anstalt auch von fern her zu dem Feste erschienen, die jetzt in Amt und hohen Würden stehen oder eine andere ehrenvolle Lebensstellung einnehmen, auch manche Gönner der Anstalt, wie unter den Auswärtigen der Prälat *Landmesser* aus Danzig und der Herr Pfarrer *Hunt* aus Kauernick, aus dessen Anstalt uns viele Zöglinge zuströmen, dann unser ehemalige Amtsgenosse, der Director des Gymnasiums zu Braunsberg, Prof. *Braun*.

Von hochgestellten Männern waren Schreiben eingegangen, Zuschriften und Telegramme von ehemaligen Lehrern und Schülern der Anstalt. Se. Excellenz, der

kazaniu mówił o znaczeniu uroczystości i o umiejętności chrześcijańskiej jako podwalinie wychowania.

Mowa ta wzniosła i treściwa słuchaczy mocno jęła za serca, i niestarte pozostawiła wrażenie. Nabożeństwo zakończono z Te Deum.

Po obiedzie o $2^1/_2$ godz. 125 osób zasiadło do stołu w hotelu rzymskim. Z uniesieniem wnoszono Zdrowie Króla Jego Mości, Prezesa naczelnego, Najprzewielebniejszego Biskupa, radzców prowincyjonalnych *Dr. Goebel* i tajnego radzcy *Dillenburger;* pito na pomyślność miasta Chełmna, gimnazyjum, byłych uczniów zakładu, jego dobrodziejów i przyjaciół, walecznego wojska, w którego szeregach wielu naszych uczniów dawniejszych się znajduje i t. p. czem usposobienie poważne znacznie sie rozweseliło. W pięknym ogrodzie p. *L. Schmidt* jeszcze kilka godzin wieczornych spędzono, gdzie też o rannych i chorych żołnierzach nie zapomniano. Zebrano 39 tal., które skarbnikowi komitetu powiatowego wręczono. Tak tedy uroczystość cała w zadawalniający i godny sposób się odbyła.

Pomimo smutnych czasów przybyło dużo dawniejszych uczniów zakładu, i starsi i młodsi, z dalekich nawet stron, którzy teraz wysokie urzędy i godności piastują lub inne jakie zaszczytne stanowisko w kraju zajmują; przybyło także kilku przyjaciół zakładu, jako n. p. Ks. Prałat *Landmesser* z Gdańska, i Ks. Proboszcz *Hunt* z Kurzętnika, który nam wielu uczniów ze swego zakładu dostarcza, był też dawniejszy nasz kolega a teraz dyrektor gimnazyjum w Brunsbergu, p. prof. *Braun*.

Od wielu mężów wysoko postawionych nadeszły listy, powinszowania, nawet telegramy od byłych nauczycieli i uczniów zakładu. Jego Ekscelencyja p. Minister spraw

Herr Minister der geistlichen etc. Angelegenheiten konnte der Einladung nicht folgen, weil Er Berlin jetzt nicht verlassen könne, aus denselben Gründen der höchste Vertreter der Provinz und der unseres Regierungsbezirks. „Möge die in eine ernste Zeit fallende Feier — das sind die Wünsche des Herrn Ministers, — in den Herzen der Theilnehmenden die freudige Hingabe an König und Vaterland stärken und der Anstalt auch in den neuen Räumen eine segensreiche Wirksamkeit beschieden sein.“ Der Hochwürdigste Bischof von Culm empfiehlt die „Ihm liebe und theure Anstalt in ihren Lehrern und Zöglingen aufs Innigste der Gnade Gottes an und ertheilt ihnen Allen Seinen Oberhirtlichen Segen.“ Zuschriften der Herren Geheimen Räthe *Knerk*, *Lincke*, *Stieve*, *Dillenburger* haben unserm Herzen sehr wohlgethan. Die Alumnen des Clerical-Seminars zu Pelplin, ehemalige Zöglinge dieser Anstalt, haben ein Festcarmen im Sapphischen Metrum im prächtigen Einband mit der Dedication: Insigni Gymnasio Culmensi Catholico almae literarum magistrae diem festum introitus in novam Musarum sedem celebranti ex animi sententia congratulantur Seminarii Clericorum Culmensis Alumni in eodem Gymnasio literis imbuti. Pelplini ante diem VII. Idus Jul. MDCCCLXVI. Gedani typis Boenigii., zugesandt und uns durch diese Aufmerksamkeit sehr erfreut. Unser College *Wentzke* hatte ein Gedicht verfasst, welches an die Gäste vertheilt wurde.

Zu den Kosten des Festes hatte die Stadtverordneten-Versammlung der Stadt Culm 100 Thlr. als Beihülfe bewilligt und dadurch ihre mit Dank anzuerkennende Theilnahme für die Anstalt bekundet.

Die Beschreibung des neuen Gymnasialgebäudes wird im nächsten Jahre erfolgen.

Gleich am nächsten Tage, Mittwoch den 12. Juli, besuchte der Herr Schulrath *Dr. Goebel*, wie bereits am Tage der Vorfeier, den 9. e. m., einzelne Klassen, wohnte von 8 Uhr ab dem Unterrichte derselben bei und richtete selbst Fragen an die Schüler. In den darauf folgenden Tagen, den 12., 13. und 14. e. m., fand die Abiturienten-Prüfung für den Sommertermin d. J. statt. Folgende Oberprimaner erhielten das Zeugniss der Reife:

duchownych i t. d. przybyć nie mógł, bo z Berlina oddalić się mu nie podobna; z tego samego powodu nie było ani prezesa naczelnego prowincyji naszej, ani prezesa obwodu naszego rejencyjnego. „Oby uroczystość na tak poważne czasy przypadająca — są to życzenia p. Ministra — w sercach uczestników przywiązanie do króla i Ojczyzny podniosła, oby zakład i w tym nowym gmachu działał skutecznie i pomyślnie.“ Najprzewielebniejszy Ks. Biskup Chełmiński „miły i drogi Mu zkład, nauczycieli i uczniów gorąco poleca łasce Pana Boga, i im wszystkim przesyła swe błogosławieństwo pasterskie.“ Listy radzców tajnych, panów *Knerk*, *Lincke*, *Stieve*, *Dillenburger* nadzwyczaj miłe sercom naszym były. Alumni seminaryjum duchownego w Pelplinie, byli uczniowie zakładu naszego, nadesłali wiersz łaciński, miarą saficzną napisany, w bogatej oprawie z następującą dedykacyją: Insigni Gymnasio Culmensi Catholico almae literarum magistrae diem festum introitus in novam Musarum sedem celebranti ex animi sententia congratulantur Seminarii Clericorum Culmensis Alumni in eodem Gymnasio literis imbuti. Pelplini a. d. VII. Id. Jul. MDCCCLXVI. Gedani typis Boenigii, czem nam wielką sprawili przyjemność i radość. Nasz kolega *Wentzke* napisał wiersz, który między gości rozdano.

Do opędzenia kosztów uroczystości rada miejska miasta Chełmna stu talarami się przyczyniła, za którą to pomoc świadczącą o sympatyji rady dla zakładu, na tem miejscu wdzięcznosc naszę wyrażamy.

Opis nowego gmachu gimnazyjalnego w programie przyszłorocznym znajdować się będzie.

Zaraz następnego dnia, w środę 12go Lipca odwiedził radzca szkólny *Dr. Goebel*, jak już 9go przed uroczystością, niektóre klasy, był na lekcyjach od 8mej godz. począwszy i sam nawet uczniom pytania zadawał. W dniach następnych 12, 13 i 14go Lipca odbył się popis dojrzałości abituryjentów, na kurs letni przypadający. Następni przymanerowie wyżsi uzyskali zaświadczenie dojrzałości:

1. Aloysius Bigalke aus Sibsau Kr. Schwetz, 23 J. alt, kath. Conf., 2 J. in I. Theologie in Pelplin.

2. Stanislaus Dlugosz aus Culm, 18 J. alt, kath., 2 J. in I. Theol. in Münster.

3. Jacob Frankidejski aus Wielbrandowo Kr. Pr. Stargardt, 22 J. alt, kath., 2 J. in I. Theol. in Münster.

4. Julian v. Fragstein aus Kitnowko Kr. Strasburg, 18 J. alt, kath., 2 J. in I. Jura in Berlin.

5. Thomas Fryntkowski aus Bromberg, 20 J. alt, kath., 2 J. in I. Theol. in Pelplin.

6. Cyrillus Goldon aus Gollub, 20 J. alt, kath., 2 J. in I. Theol. in Pelplin.

7. Hermann v. Hejnowski aus Turzno Kr. Thorn, 20 J. alt, kath., 2 J. in I. Jura in Berlin.

8. Ernst Hirschberg aus Culm, 18 J. alt, jüd. Relig., 2 J. in I. Medicin in Berlin.

9. Theodor Imme aus Culm, 19 J. alt, evangel., 2 J. in I. Philologie in Berlin.

10. Thaddäus Marchlewski aus Wrock Kr. Strasburg, 20 J. alt, kath., 2 J. in I. Theol. in Pelplin.

11. Gustav v. Pobłocki aus Linia Kr. Neustadt, 22 J. alt, kath., 2 J. in I. Theol. in Münster.

12. Johann Połomski aus Strasburg, 21 J. alt, kath., 3 J. in I. Theol. in Münster.

13. Franz Ruszkowski aus Przysiersk Kr. Schwetz, 21 J. alt, kath., 2 J. in I. Theol. in Pelplin.

14. Eduard Siegmund aus Lippinken Kr. Loebau, 18 J. alt, kath., 2 J. in I. Theol. in Bonn.

15. Constantin Sobiecki aus Culmsee, 21 J. alt, kath., 2 J. in I. Theol. in Münster.

16. Theodor Sobolewski aus Pelplin, 22 J. alt, kath., 2 J. in I. Theol. in Pelplin.

17. Ludwig Stock aus Culm, 18 J. alt, kath., 2 J. in I. Militair.

1. Alojzy Bigalke, z Bzowa pow. świeckiego, ma lat 23, katol. był 2 lata w kl. I. Słuchać chce teologiji w Pelplinie.

2. Stanisław Długosz, z Chełmna, ma lat 18, kat., był 2 lata w kl. I. Teolog. w Monasterze.

3. Jakób Fankidejski, z Wielbrandowa pow. starogardzkiego, ma lat 22, kat., był 2 lata w kl. I. teolog. w Monasterze.

4. Juljan Fragstein, z Kitnówka pow. brodnickiego, ma lat 18, kat. był 2 lata w kl. I. Prawa w Berlinie.

5. Tomasz Fryntkowski, z Bydgoszczy, ma lat 20, katol., był 2 lata w kl. I. Teolog. w Pelplinie.

6. Cyryl Goldon, z Golubia, ma lat 20, katol. był 2 lata w kl. I. Teolog. w Pelplinie.

7. Herman Hejnowski, z Turzna pow. toruńskiego, ma lat 20, kat. był 2 lata w kl. I. Prawa w Berlinie.

8. Ernest Hirschberg, z Chełmna, ma lat 18, starozakonny, był 2 lata w kl. I. Medycyny w Berlinie.

9. Teodor Imme, z Chełmna, ma lat 19, ewang., był 2 lata w kl. I. Filologiji w Berlinie.

10. Tadeusz Marchlewski z Wrocka pow. brodnickiego, ma lat 20, kat. był 2 lata w kl. I. Teologiji w Pelplinie.

11. Gustaw Pobłocki z Liniji pow. Wejherowskiego, ma lat 22, kat., był lat 2 w kl. I. Teologiji w Monasterze.

12. Jan Połomski z Brodnicy, ma lat 21, katol., był 2 lata w kl. I. Teologiji w Monasterze.

13. Franciszek Ruszkowski z Przysierska pow. świeckiego, ma lat 21, katol., był 2 lata w kl. I. Teologiji w Pelplinie.

14. Edward Siegmund z Lipinek pow. lubawskiego, ma lat 18, kat., był 2 lata w kl. I. Teologiji w Bonnie.

15. Konstanty Sobiecki z Chełmży, ma lat 21, kat., był 2 lata w kl. I. Teologiji w Monasterze.

16. Teodor Sobolewski z Pelplina, ma lat 22, kat. był 2 lata w kl. I. Teologiji w Pelplinie.

17. Ludwik Stock z Chełmna, ma lat 18, kat., był 2 lata w kl. I. Chce zostać wojskowym.

18. Oscar v. Ubysz aus Praust b. Danzig, 21 J. alt, kath., 2 J. in I. Jura in Berlin.
19. Franz Wierzbowski aus Zielkau Kr. Loebau, 19 J. alt, kath., 2 J. in I. Theol. in Pelplin.

Fankidejski, Imme, Siegmund und Wierzbowski sind von der mündl. Prüfung dispensirt worden.

Am 8. Juni traf der Candidat prob. Herr *Lorenz Müller* aus Wilbich bei Erfurt hier ein und wurde im Monat Juli in einigen Rechenstunden in der Quinta beschäftigt.

Mit dem 1. September tritt in die Gesanglehrerstelle am Gymnasium, welche in 27 Jahren der ehemalige Lehrer bei dem hiesigen Cadettenhause, Herr *E. Trautmann*, mit Treue und Hingebung verwaltet hat, der neu berufene Lehrer aus Conitz, Herr *Ogurkowski* ein. Der letztere, dem der Ruf eines sehr geschickten Lehrers vorangeht und welcher beider Sprachen gleich mächtig ist, wird auch die Vorbereitungsklasse des Gymnasiums leiten, und wird diese den geehrten Eltern unter dieser neuen Leitung bestens empfohlen.

Die Anstalt hat den Tod drei sehr strebsamer Schüler zu beklagen, des Unterprimaners Neumann aus Strasburg, des Obersecundaners Łasinski aus Rehden und des Obertertianers Derebecki aus Kijewo bei Culm. Sie starben alle drei im elterlichen Hause.

Sonntag, den 22. Juli, wurde in Folge Allerhöchster Anordnung Sr. Majestät des Königs, nach dem Gymnasialgottesdienst das Te Deum abgehalten, um dem barmherzigen Gott für die ausserordentlich ruhmreichen Erfolge der vaterländischen Heere den gebührenden Dank darzubringen.

Die Restauration der Franciskanerkirche hat im Monat April d. J. mit Genehmigung des Königl. Prov.-Schul-Collegiums und des Herrn Geh. Rath *v. Quast*, unter Leitung des Königl. Baumeisters Herrn *Herrmann*, durch den Maurermeister Herrn *C. Stock* begonnen.

Der am 16. Februar d. J. in Błendowo bei Culm verstorbene Pfarrer *Joseph Krakowski* hat in seinem Testament vom 4. März v. J. dem hiesigen Gymnasium 1000 Thlr. letztwillig legirt, welches der jedesmalige

18. Oskar Ubysz z Pruszcza pod Gdańskiem, ma lat 21, kat., był 2 lata w kl. I. Prawa w Berlinie.
19. Franciszek Wierzbowski z Żelkowa pow. lubawskiego, ma lat 19. kat., był 2 lata w kl. I. Teologiji w Pelplinie.

Fankidejski, Imme, Siegmund i Wierzbowski uwolnieni zostali od złożenia popisu ustnego.

8go Czerwca zjechał do Chełmna Cand. prob. Wawrzyniec *Müller* z Wilbich pod Erfurtem i dano mu w Lipcu kilka lekcyj rachunków w Kwincie.

Z dn. 1go Września obejmie przy gimnazyjum posadę nauczyciela śpiewów, którą przez 27 lat były nauczyciel tutejszego korpusu kadetów, p. *E. Trautmann* gorliwie i wiernie zajmował, nowo powołany nauczyciel p. *Ogurkowski* z Chojnic. Poprzedza go sława uzdolnionego nauczyciela a ponieważ obydwoma językami krajowemi włada, powierzoną mu zostanie także klasa przygotowawcza, którą zatem szanownym rodzicom na nowo polecamy.

Zakład stracił trzech gorliwych uczniów, którzy wszyscy trzej w domu rodzicielskim zmarli; byli to Łasiński z Radzyna, uczeń kl. II a, Neumann z Brodnicy, uczeń kl. I b, i Derebecki z Kijewa, pod Chełmnem, uczeń kl. III a.

W niedzielę 22go Lipca w skutek Najwyższego rozporządzenia Króla Jego Mości odśpiewano po nabożeństwie gimnazyjalnem Te Deum, na podziękowanie Bogu Miłosiernemu za nadzwyczajne i chlubne powodzenie wojsk ojczystych.

Restauracyję kościoła pofranciszkańskiego z pozwoleniem król. prow. kolegijum szkólnego i tajnego radzcy p. *Quast* rozpoczął w Kwietniu mistrz mularski p. *K. Stock* pod dyrekcyją król. budowniczego p. *Hermann*.

Ksiądz Proboszcz *Józef Krakowski*, 16go Lutego r. b. w Błędowie pod Chełmnem zmarły, testamentem z dn. 4go Marca r. p. tutejszemu gimnazyjum 1000 tal. zapisał, które każdorazowy dyrektor bezpiecznie lo-

Director verwalten und sicherstellen soll. Die Zinsen soll er nach seinem Gutdünken an die Verwandten des Testators vertheilen, welche das hiesige Gymnasium besuchen. Sollten keine Verwandte das hiesige Gymnasium besuchen, so überlässt er es dem jedesmaligen Director, die Zinsen des gedachten Legats an andere Schüler des hiesigen Gymnasiums zu vertheilen, welche desselben bedürftig und würdig sind.

Sein Andenken wird die Anstalt in Ehren halten. Möchte doch diese edle That viele Nachfolger finden!

Das hohe Geburtsfest Sr. Majestät des Königs wurde am 22. März in gewohnter Weise, zuerst durch eine kirchliche Feier mit Te Deum, dann durch einen Schulactus im Gymnasium begangen. Die Festrede hielt der Gymnasiallehrer *Andrzejewski*.

Am Passions-Sonntage war die gemeinsame h. Communion der Lehrer und Schüler. Ausserdem empfingen dreimal die kath. Schüler die hh. Sakramente der Busse und des Altars, davon einmal in der Jubiläumszeit. Den hiesigen und auswärtigen Herren Geistlichen, welche unserm Religionslehrer bei der Spendung des h. Busssakraments behülflich gewesen sind, stattet die Anstalt ihren Dank ab.

Die Anstalt hat nicht verfehlt, den beiden Jubilaren in Danzig, Herrn Director *Dr. Löschin* an der Johannisschule und Herrn *Dr. Engelhardt*, Director des Gymnasiums, zu ihrer 50jährigen Amtsthätigkeit ihre Glückwünsche darzubringen.

Die Schüler des Gymnasiums haben, unter Verzichtleistung auf ihr Frühlingsfest, für die leidenden Krieger auch ihr Scherflein beitragen wollen und die Summe von 38 Thlr. 21 Sgr. 6 Pf. aufgebracht, welche an den Schatzmeister des Kreisvereins, Hrn. T. G. Kirstein, abgeliefert ist.

kować i administrować ma. Procenta wedle własnego widzimisię między krewnych testatora, gimnazyjum tutejsze odwiedzających rozdzielać ma. Gdyby krewnych testatora między uczniami naszego gimnazyjum nie było, wolno dyrektorowi każdorazowemu procenta rzeczonego legatu między innych uczniów gimnazyjum tutejszego rozdzielać, którzyby ubogimi i godnymi wsparcia byli.

Pamięć testatora zachowa zakład we czci należnej. Oby ten szlachetny czyn wielu znalazł naśladowców!

Wysokie Urodziny Króla Jego Mości obchodzono 22go Marca jak zwykle naprzód nabożeństwem z Te Deum, a potem uroczystością szkólną w gimnazyjum. Mowę miał nauczyciel gimnazyjalny p. *Andrzejewski*.

W niedzielę pasyjną uczniowie wraz z nauczycielami przystąpili do stołu pańskiego. Prócz tego jeszcze trzy razy uczniowie katolicy byli u spowiedzi i komuniji ś., raz podczas jubileuszu. Przewielebnemu Duchowieństwu miejscowemu i z okolicy za pomoc udzieloną naszemu prof. religiji w słuchaniu spowiedzi ś. wdzięczność naszę wyrażamy.

Zakład nasz nie omieszkał dwom jubilatom w Gdańsku mieszkającym, p. *Dr. Löschin* dyrektorowi szkoły świetojańskiej, i p. *Dr. Engelhardt* dyrektorowi gimnazyjum życzenia swe złożyć w dzień pięćdziesięcioletniej rocznicy rozpoczęcia urzędowej swej służby.

Uczniowie gimnazyjum zrzekłszy się zwykłej Majówki woleli grosz swój złożyć na korzyść cierpiących rannych żołnierzy. Sumę zebraną w ilości 38 tal. 21 śrg. 6 fen. oddano skarbnikowi komitetu powiatowego p. T. G. Kirstein.

Statistische Nachrichten.

Die Frequenz der 10 Gymnasialklassen betrug im Laufe dieses Schuljahres 531. Dazu kommen 14 Schüler der Vorklasse, so dass die Frequenz der ganzen Anstalt 545 betrug. Davon waren 408 katholischen, 108 evangelischen Bekenntnisses, 29 jüdischen Glaubens. Von diesen sind bis zum 25. Juli c., incl. der 19 Abiturienten des Sommertermins, 81 Schüler in Abgang gebracht.

Die Gymnasialbibliothek ist etatsmässig vermehrt worden, auch sind 50 Thlr. aus den Fonds der Anstalt dafür bewilligt. Vom Königl. Ministerium erhielt dieselbe: Zeitschr. f. d. Gymnasialwesen 20. Jahrg. 1866. Moriz Haupt. Zeitschrift für deutsche Alterthümer XIII. Bd. 1. u. 2. Heft. — Bouterweck Gesch. der latein. Schule zu Elberfeld. — Josephi Scaligeri poemata omnia. Von der Gärtner'schen Buchh. Moississtzig lat. Uebungsbuch 2. Aufl. Von der Dümmler-schen Buchh. C. G. Zumpt lat. Gr. 12. Aufl. v. A. W. Zumpt.

Zur literatura discipulorum Gymnasis kam von Dr. Wilh. Arndt in Berlin: Annales Silesiae et Poloniae ediderunt Wilhelmus Arndt et Richardus Roepell. Ex Monumentis Germaniae Hist. Tom. XIX. separatim editi. Hannov. Hahn. fol. Bogen 1—21 u. 49—58.

Die Anstalt dankt verbindlich für diese Gaben.

Die Deutsche Schülerbibliothek weist eine Einnahme von 73 Thlr. 5 Sgr. 7 Pf. nach. Dazu kommen die Bestände vom Vorjahre im Betrage von 27 Thlr. 27 Sgr. 6 Pf. —

Für die polnische Schülerbibliothek waren an Beiträgen eingegangen: 37 Thlr. 27 Sgr. 3 Pf. Davon verausgabt 23 Thlr. 28 Sgr. 6 Pf. im Bestand sind verblieben 13 Thlr. 28 Sgr. 9 Pf.

Unterstützungen. 1) Das Bischöfl. Hochw. General-Vicariat-Amt von Culm hat an hilfsbedürftige Schüler pro term. Weihn. 1865 40 Thlr. und pro term. Joh. c. 28 Thlr. gezahlt. 2) Aus dem Dr. Kretekschen Stipendienfonds bezieht eine Rate von 31 Thlr. 15 Sgr. jährlich der Obersekundaner Złotowski. 3) Das Weihbischof Kutowskische

Wiadomości statystyczne.

Liczba uczniów dziesięciu klas gimnazyjalnych wynosiła w ciągu roku szkólnego 531; przyłączywszy do tego 14 uczniów klasy przygotowawczej, wynosiła liczba uczniów całego zakładu 545. Z tych było katolików 408, ewangielików 108, starozakonnych 29. Do 25 Lipca r. b. opuściło gimnazyjum wraz z 19 abituryjentami kursu letniego 81 uczniów.

Biblijotekę gimnazyjalną stósownie do etatu powiększono, prócz tego 50 tal. z funduszów zakładu dla niej wyznaczono. Od król. Ministerstwa otrzymała: Czasopisma dla spraw gimnazyjalnych rocznik 20ty 1866. — Moritz Haupt, czasopisma dla starożytności niemieckich tomu XII zeszyt 1 i 2. — Bouterweck, historyja szkoły łacińskiej w Elberfeld. — Josephi Scaligeri poemata omnia. Od księgarni Gärtner'a; Moississtzig, wypisy łacińskie, wyd. drugie. Od księg. Duemmler'a: łać. gram. Zumpt'a, wyd. 12. przez A. W. Zumpt.

Literatura discipulorum Gymnasii Culmensis odebrała od Dr. Wilh. Arndt z Berlina: Annales Silesiae et Poloniae ediderunt Wilhelmus Arndt et Richardus Roepell. Ex Monumentis Germaniae Hist. Tom. XIX. separatim editi. Hannov. Hahn. fol. arkusze 1—21 i 49—58.

Zakład niniejszem za dary te uprzejmie dziękuje.

Niemiecka Czytelnia uczniów miała w tym roku dochodu 73 tal. 5 sgr. 7 fen; pozostałość z roku przeszłego wynosiła 27 tal. 27 sgr. 6 fen.

Polska Czytelnia uczniów miała dochodu 37 tal. 27 śgr. 3 fen. Wydano 23 tal. 28 śgr. 6 fen. pozostaje tal. 13, śgr. 28, fen. 9.

Wsparcia 1) Przewielebny konsystorz biskupi chełmiński na Boże Narodzenie r. 1865 wypłacił uczniom ubogim 40 tal., a na ś. Jan r. b. 28 tal. 2) Ze stypendyjum fundowanego przez ś. p. Dr Kreteka pobiera 31 tal. 15 śrg. rocznie Złotowski uczeń kl. II a. 3) Stypendyjum ś. p. sufragana Kutowskiego w ilości 63 tal. rocznie pobiera

Stipend. 63 Thlr. jährlich der Obersekund. Carl Larisch. 4) Das v. Radziecki Stipend. von 50 Thlr. jährlich der Stud. math. M. Zielinski in Münster. 5) Der Verein zur Unterstützung der studirenden Jugend in Westpreussen hat an 31 Schüler monatliche Unterstützungen zu 1, $1^1/_2$, 2 und 3 Thlr. verabreicht. 18 Thlr. wurden quartaliter für arme Schüler an Schulgeld entrichtet.

Die Krankenkasse verwaltet der R.-L. *Okroy.*

	Thlr.	Sgr.	Pf.
Die Einnahme des Schuljahres $18^{65}/_{66}$ betrug	69	—	—
Die Ausgabe	81	2	10
Diesjährige Mehrausgabe	12	2	10
Der frühere Bestand .	285	4	11
Gesammtbestand . .	273	2	1

Den ärztlichen Beistand leistete den armen Schülern der K. Stabsarzt Herr Dr. Schmid.

Sehr viele Schüler erhalten von edeln Bewohnern der Stadt Freitische und andere Unterstützungen, welche Wohlthaten, bei dem Mangel eines Convicts an diesem Orte, sehr hoch anzuschlagen sind und zu dem grössten Danke verpflichten. Gewiss werden die im Genuss dieser Wohlthaten stehenden Schüler sich bemühen, derselben stets würdig zu bleiben. —

Karól Larysz, uczeń kl. II a. 4) Stypendyjum ś. p. Radzieckiego w ilości 50 tal. rocznie pobiera M. Zieliński, który słucha matematyki w Monasterze. 5) Towarzystwo Pomocy Naukowej dla Prus zachodnich 31 uczniom miesięczne wsparcia w ilości 1, $1^1/_2$, 2 i 3 tal. udzielało; prócz tego kwartalnie 18 tal. szkólnego za ubogich uczniów zapłaciło.

Kasą chorych zarządza Ks. *Lic. Okrój.*

	tal.	srg.	fen.
Dochód w roku szkólnym $18^{65}/_{66}$ wynosił	69	—	—
Wydatki	81	2	10
Tego roku więcej wydano	12	2	10
Pozostałość dawniejsza .	285	4	11
Pozostało w ogóle . .	273	2	1

Lekarzem ubogich uczniów był kr. doktór sztabowy p. Schmid.

Wielu uczniów od szlachetnych mieszkańców miasta pobiera wolne stoły i wsparcia innego rodzaju, które to dobrodziejstwa przy braku konwiktu wielkiej są ceny i do najżywszej wdzięczności pobudzają. Spodziewać się należy, że uczniowie wspierani zawsze godnymi okazywać się będą tych ofiar.

Oeffentliche Prüfung und Schluss-feierlichkeiten.

Donnerstag, den 2. August 1866.

(In der Aula des neuen Gymnasiums.)

Um 7 Uhr Morgens Schlussgottesdienst mit Te Deum.

Nach dem Gottesdienst um $8^1/_4$ Uhr:

Gesang: Gemischter Chor: „Der Herr ist gross" von Sörensen.

VI. Latein.
V. Rechnen.
IV. Latein. Griechisch.
IIIb. Coetus 1. und 2. Mathematik. Latein. Coetus 1. Griechisch.
IIIa. Ovid. Caesar. Geschichte.

Nachmittags von 3 Uhr ab:

IIb. Latein. Französisch. Evangel. Religion mit IIa.
IIa. Kathol. Religion. Deutsch. Homer.
Eine deutsche Rede des Ober-Secundaners Kochanowski.

Freitag, den 3. August 1866.

Morgens 8 Uhr:

Ib. Mathematik. Polnisch. Latein.
Eine polnische Rede des Primaners Zygmanowski.
Eine lateinische Rede des Primaners Federath.
Gesang (Männerchor): Hymnus nach dem 23. Psalm von Reissiger.

Vorträge der Schüler und Ascensus nach Schluss jeder Klassenprüfung. Der Censuract nach der Prüfung jeder einzelnen Klasse in dem betr. Klassenlocal; für die bei den obern Klassen II. u. I. nach Schluss der ganzen Prüfung.

Das *neue Schuljahr* wird Donnerstag, den 13. September d. J., Morgens 8 Uhr, durch eine kirchliche Feier eröffnet. Nach der Andacht begeben sich die Schüler aus der Kirche paarweise, die VII. u. VI. voran, in die Aula des neuen Gymnasiums, wo sie nähere Weisungen erhalten werden.

Die Aufnahme in die Septima (Vorbereitungsklasse), welche der besondern Leitung des Lehrers Herrn Ogurkowski übergeben werden wird, desgleichen in die Sexta, findet den Tag vorher, Mittwoch den 12. September, Morgens 8 Uhr, im neuen Gymnasium parterre No. 5. statt. An diesem Tage werden auch alle sonstigen Prüfungen abgemacht. — Die Wahl der Wohnungen kann nur mit Genehmigung des Directors erfolgen.

Culm, den 26. Juli 1866.

Dr. Łożyński,
Gymnasial-Director.

Popis publiczny i uroczyste zakończenie roku szkólnego.

W Czwartek 2go Sierpnia 1866.

(W auli nowego gimnazyjum.)

Rano o godz. 7 solenne nabożeństwo z „Te Deum"

Po nabożeństwie o $8^1/_4$ godz:

Śpiew: chór mieszany „Pan jest wielki" przez Sörensen.

VI. Język łaciński.
V. Rachunki.
IV. Język łaciński i grecki.
IIIb. Oddz. 1 i 2. Matematyka. Język łaciński. Oddz. 1. Język grecki.
IIIa. Ovid. Caesar. Historyja powszechna.

Po obiedzie od 3 godz. począwszy:

II b. Język łaciński i francuski. Religija ewang. z II a.
II a. Religija katolicka. Język niemiecki. Homer.
Mowa niemiecka sekundanera Kochanowskiego.

W Piątek 3go Sierpnia 1866.

Rano o 8 godz:

I b. Matematyka. Język polski i łaciński.
Mowa polska prymanera Zygmanowskiego.
Mowa łacińska prymanera Federath.
Śpiew: (Chór męski): Hymn podług psalmu 23go przez Reissiger.

Deklamacyje i ogłoszenie promocyj po egzaminie pojedyńczych klas.

Zaświadczenia po popisie w klasach rozdawane będą; uczniowie obydwóch klas wyższych odbiorą je dopiero po skończonym popisie całkowitym.

Nowy Rok szkólny rozpocznie się w Czwartek 13go Września r. b. o godz. 8mej rano nabożeństwem. Po nabożeństwie udadzą się uczniowie z kościoła, idąc parami ze VII i VI na czele, do auli nowego gimnazyjum, gdzie bliższe usłyszą rozkazy.

Do Septymy (klasy przygotowawczej), która powierzoną zostanie p. Ogurkowskiemu, jako też do Seksty przyjmować będę nowo zgłaszających się uczniów w Srodę 12go Września rano o godz. 8mej w nowem gimnazyjum parterre pod No. 5. Tego samego dnia także wszelkie inne egzamina odbyć się muszą. Uczniom zamiejscowym tylko z zezwoleniem dyrektora wolno obierać stancyję.

Chełmno 26go Lipca 1866 r.

Dr. Łożyński,
Dyrektor gimnazyjum.